

**STRATEGIJA RAZVOJA
POLJOPRIVREDE U OPŠTINI
JABLANICA (2003.-2008.)**

Jablanica, 2003. god.

«Uspostavljanje cilja je često teže od njegovog dostizanja, a jednom zadat, cilj postaje područje koje privlači sredstva, energiju i umijeća u svoju realizaciju»

(Medard Gabel – HO – PING., Food for Everyone, p. 212)

U V O D

Strategija razvoja poljoprivrede općine Jablanica poslužit će kao realna podloga u izboru ciljeva i pravaca razvoja, prvenstveno onih djelatnosti u agrarnoj privredi, koji se ne bi mogli postići bez kratkoročne analize i dostignutog nivoa razvoja. Dugo je prisutno i dominantno shvatanje da je poljoprivreda i proizvodnja hrane u industrijskoj civilizaciji seoska grana privrede, pa joj se planovima razvoja kao takvoj i prilazi. Zanimljivo je činjenice, da u inputima poljoprivredne proizvodnje učestvuje u stvaranju ambijenta nivo vlasti od strane općine Kantona Federacije i BiH skoro je izbrisalo interes gradskoga stanovništva za ulaganjem u primarnu proizvodnju, ograničavajući ga samo na one djelatnosti, koje se po dosadašnjim pravilima lociraju u mjesta potrošnje, posebno kada je u pitanju prerada i distribucija.

Ovakvu tezu su demantovali najodgovorniji dužnosnici u općini Jablanica, prije svega načelnik gosp. Enes Baljić i polj. ing. gosp. Džemo Begović koji svojim inicijativama zaista žele putem ovoga dokumenta definisati strateške pravce razvoja i učestvovati u njihovoj implementaciji.

Studija razvoja agrarne privrede se u izboru metoda dugoročnog planiranja razvoja nije mogla poslužiti matematičkim modelima. Takvi modeli zahtijevali su pouzdanost ulaznih podataka i ograničen utjecaj neekonomskih faktora i teško se mogu primijeniti za dugoročne strateške razvojne programe.

Izbor metoda dugoročnih privrednih i tehnoloških prognoza i drugih ograničenja, u izradi strategije olakšana su činjenicom, da je područje općine Jablanica izrazito deficitarno u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, ako se balansira proizvodnja iz lokalnih resursa i sadašnja potrošnja, te da su postojeći prirodni resursi za proizvodnju hrane, iako ograničeni, veoma nerazvijeni. Predviđena strateška opredjeljenja u razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje, zasnovana na realnim mogućnostima i profitabilnoj proizvodnji, projicirana su bez rizika da će doživjeti neuspjeh.

U izradi strategije korišteni su jednostavni pokazatelji, kao što su: profitabilnost, zaposlenost, komparativna prednost područja itd. Da bi se izbjegle zamke u izboru metoda projekcije razvoja poljoprivrede, u koje nas stavljaju tri u ovom momentu dominantna aspekta, prije svega poljoprivredni, trgovinski i administrativni, koji se međusobno često konfrontiraju, kombinuju i rijetko dopunjuju, u ovoj strategiji je korištena metoda transformacije prirodne i dezorjentisane poljoprivredne proizvodnje u tržišnu.

Pristup izradi strategije ne teži da riješi oskudicu proizvodnje hrane na općini Jablanica, bilansirajući plan proizvodnje prema godišnjim potrebama, zbog čega bi često dolazilo zbog ekonomskih poremećaja. Trgovinsko snabdjevački pristup uglavnom je zanemaren jer planira nabavku i prodaju hrane i inputa za njenu proizvodnju po sistemu «jeftino nabaviti skupo prodati uz učešće cjelokupne posredničke strukture».

2. PRISTUP U IZRADI STRATEGIJE RAZVOJA POLJOPRIVREDE

Pristup u izradi strategije koncipiran je na principu opredjeljenja za generalne razvojne ciljeve, iako se može segmentarno posmatrati u okviru različito idejnih izvedbenih projektnih zadataka i njihovoj implementaciji.

Ova strategija nije senzacionalno planirala niti pozicionirala neke razvojne pravce u agrarnoj privredi, ali je zato realna i njenom provedbom mogu se uz predložene ambijentalne uvjete stvoriti pretpostavke da se u značajnoj mjeri agrarna privreda revitalizira. Ovom strategijom su kvantificirani ekonomski pokazatelji u predloženim proizvodnim pravcima što predstavlja posebnu vrijednost koja će u opredjeljenjima za pojedine razvoje agrarne oblasti biti dominantan činilac.

Strategija svojim automatizmom postojanja neće riješiti veliki dio problema u ovoj oblasti, niti će je u bilo kom smislu transformisati. Zadatak joj je da ukaže na razvojne mogućnosti, da eliminiše prepreke u njenoj realizaciji i maksimalno učestvuje u stvaranju povoljnoga ambijenta u njenoj implementaciji. Svaka razvojna oblast može da posluži kao baza za izradu idejnih i razvojnih projekata koji bi morali imati direktnu podršku svih nivoa vlasti, počev od općine i tako posredno i neposredno doprinijeli njenoj provedbi.

Za izradu strategije određen je korektan rok koji je dozvoljavao primjenu svih uobičajenih metoda, posebno analiza relevantnih za programiranje proizvodnje i potrošnje hrane u dužem vremenskom periodu 2002. – 2008. godina. Metode korištene u izradi odnosile su se na analize podataka iz raspoložive dokumentacije koja nam je dana na uvid, prognoza ekonomskog, socijalnog i tehnološkog razvoja na osnovu statističkih i drugih podataka i sinteze ugrađene u izboru planskih ciljeva i puteva za njihovo ostvarenje.

Korišteni su i matematički modeli koji će sigurno poslužiti prvenstveno proizvođačima – farmerima u analizi i opredjeljenju proizvodnje koja je definisana sa stopom ekonomičnosti i rentabilnosti, odnosno ukupnoj ekonomičnosti. Postupci u izradi studije su standardni, izuzev što su u pojedinim planskim proizvodnjama korišteni modeli sa kalkulativnim vrijednostima.

3. POSLJEDICE RATA I OBNOVA

3.1 Stradanja stanovništva

Posljedice rata na području općine Jablanica doprinijele su da stanovnici ne posjeduju niti kritičnu masu niti vitalnost i energiju potrebnu za obnovu i programiran ekonomski razvoj, prema tome ni za samostalnu implementaciju navedenih strateških zadataka. U cijelosti posmatrano nisu izraženi poduzetnički poduhvati kako urbanog tako i ruralnog područja na dugoročne razvojne i programirane agrarne projekte. Stanovništvo je opterećeno zbivanjima dnevne politike pa ćemo za njegovu proizvodnu orijentaciju trebati ne samo podizanje nivoa znanja, već neprestanog kontakta u svim aspektima.

Stanovništvo općine Jablanica bez obzira na manja materijalna razaranja doživjelo je značajna stradanja koja su izražena i žrtvama i ranjavanjima i raseljavanju ljudi u postratnom periodu. Ponuđena strategija može dati samo izvjesnu dozu garancije u razrješavanju demografskih problema koji su od suštinskog značaja normalnog života i dijela gradskog i seoskog stanovništva.

3.2 Privredne štete i obnova

Ukupnu ratnu štetu teško je kvantificirati, ali je sigurno da će posljedice ratnih razaranja biti dugotrajne i oporavak će biti jako težak. Lociranje šteta na nivou općine može biti najadekvatnije definisano kao devastacija ukupnog prostora uključujući i šire okruženje. Prekinuti su sistemi plasmana poljoprivrednih osnova, sistemi nabavke inputa, a prehrambeno-prerađivački kompleks je potpuno devastiran ili je uništen. Funkcionisanje sistema u agrarnoj privredi rat je u cijelosti prekinuo.

Uz materijalne štete rat je pokidao ili uništio i organizacijski sistem funkcionisanja poljoprivrede. Svi oblici udruživanja zemljoradnika u zadružnu organizaciju ugašeni su, a krah bankarskog sistema onemogućio je novo investiranje. Naučno-istraživačka funkcija je ugašena. Svim navedenim nedaćama kojima je bila pogođena cijelokpna infrastruktura poljoprivrednog sektora mora se još jednom dodati i njegova demografska stagnacija. Program obnove poljoprivrednoga sektora na općini Jablanica imao je više humanitarni nego probni karakter, pa mu se može priznati više socijalna nego razvojna funkcija.

4. MAKROEKONOMSKE OSNOVE RAZVOJA

4.1 Istorijat poljoprivredne proizvodnje u općini Jablanica

Poljoprivreda općine Jablanica oduvijek je bila u visokoj mjeri diverzificirana od energetske i industrijske potencijala. Međutim, ona je ipak bila kompatibilna u širem kontekstu planske agrarne privrede koja je dominirala u tom periodu. U globalnoj projekciji agrarna privreda na nivou općine Jablanica bila je sa višim nivoom razvijenosti u odnosu na bliže i šire okruženje ex-Jugoslavije.

U poređenju sa poljoprivredom Bosne i Hercegovine gdje je bilo angažirano oko 21% aktivnog stanovništva, u općini Jablanica, prema našim procjenama bilo je angažirano 8-10% stanovništva u agrarnoj privredi, uključujući i aspekt malog dijela prehrambenog kompleksa. U cjelini posmatrano razvojni trendovi agrarne privrede bili su nedovoljni sa strateškim ciljevima koji su bili usmjereni prema državnim agrarnim imanjima koji su na prostoru BiH bili svega sa 5-6% i još manjim procentom stočnog fonda. Privatna poljoprivredna imanja bila su zaobiđena od značajnijih investiranja, primjene novih tehnoloških saznanja, pa se može konstatovati da je agrarna privreda imala karakteristike nerazvijene, prirodne i dezorjentisane privredne grane.

4.2 Trendovi poslijeratnog razvika

Posljedice ratnih razaranja na većem prostoru Bosne i Hercegovine u različitoj mjeri i obimu odražavale su se na agrarnu privredu. Za razvoj agrarne privrede u kompleksu ukupnog privrednog razvoja bilo je nužno obezbijediti prije svega: povoljan kapital, konzistentnu agrarnu politiku, organizaciju rada, tržište i naučne institucije. Navedeni segmenti na Federalnoj i državnoj razini nažalost nisu bili ostvareni, pa se razvoj agrarne privrede i na općini Jablanica manifestovao u ovakvom ambijentu. Taj nepovoljan agrarni ambijent u značajnoj mjeri popravljen je inicijativama na nivou lokalne samouprave – općine u svim navedenim aspektima.

Inicijative Evropske zajednice da sa povoljnim kapitalom osvježi agrarnu privredu putem različitih implementiranih projekata na nivou F BiH bile su sa manj ili više uspjeha, a na nivou općine Jablanica nije bilo pokušaja generalne revitalizacije niti značajnijeg ino-agrarno finasijskog inputa.

4.3 Položaj poljoprivrede u općem ekonomskom okruženju

U kompleksu privrede, agrarna privreda ima izuzetno mjesto i ulogu kao djelatnost, iz više razloga:

- Poljoprivreda proizvodi hranu kao osnovnu, svakodnevnu potrebu ljudi za potrošnju u naturalnom obliku ili kao sirovine za izradu prerađevina;
- Poljoprivrednom proizvodnjom bavi se veliki broj ljudi (u BiH 1991 god. 17% stanovništva, 2002. god. 24% stanovništva);
- U poljoprivredi se ostvaruje profit koji omogućuje egzistenciju znatnom dijelu stanovništva;
- Razvijena poljoprivreda može postati stabilan faktor općine, F BiH i BiH u cjelini.

Pored navedenih činjenica treba istaći da je poljoprivredna proizvodnja baza za nekoliko industrijskih grana (prehrambena, industrija kože i tekstila, duhanske, farmaceutske industrije itd.). S druge strane poljoprivreda je značajan potrošač energenata, građevinskog materijala, opreme, proizvoda mašinske i hemijske industrije, kao i korisnik tehnoloških procesa i proizvoda.

U odnosu na druge privredne grane agrarna privreda je bila podcijenjena i prema njoj se odnosilo kao prema trećerazrednoj ili minimalnoj prirodnoj oblasti. U odnosu na ratni period poljoprivreda je i u općini Jablanica bez obzira što nije bilo migracija stanovništva imala velike ljudske i materijalne dobitke koji su prouzrokovali značajnu i duboku recesiju.

4.4 Ocjena dostignutog znanja

Osnovne karakteristike primarne poljoprivredne proizvodnje i pokušaja transfera tehnologija u ukupnom agrarnom kompleksu s osnovnim ciljem uspostavljanja robne proizvodnje i obezbjeđenog tržišta inicijative su koje potiču samo sa nivoa općine Jablanica i zainteresiranih proizvođača. Nažalost, za ovakvu revitalizaciju agrarne poljoprivrede neophodan je ukupan agrarni ambijent na nivou Federacije i BiH u cjelini.

Tržište poljoprivrednih proizvoda na općini u nekim proizvodnjama je obezbijeđeno pa su iste zahvaljujući lokalnim inicijativama lokalnih čelnika i zainteresiranih proizvođača intenzivirane. Pozitivni primjeri koji se mogu ocijeniti na većem stupnju razvoja, odnose se na povrtlarsku proizvodnju, razvoj ribarstva i nekih kategorija stoke. U organizacionom smislu stvaraju se osnovni preduvjeti da se putem zadružne organizacije (Zemljoradnička zadruga – Jablanica) primarna poljoprivredna proizvodnja organizira i poveže sa tržištem.

5. POLITIKA PREMA POLJOPRIVREDNOM SEKTORU

5.1 Karakteristike i pravci razvoja

Određena ruralna područja i poljoprivredno zemljište i na općini Jablanica kao i na nekim drugim područjima BiH su napuštena, stočni fond i mehanizacija redukovani sa dominantnim zaostajanjem u tehnički-tehnološkom smislu. Stručna logistika u ovoj općini dominantna je samo na lokalnom nivou, a u širem smislu, odnosno sa nivoa Kantona, Federacije i BiH, nije prisutna.

U svakom slučaju prisutne su inicijative za podsticaj poljoprivredne proizvodnje čija se forma mora uobličiti u zakonske okvire, pa bi značajan dio budžetskih sredstava trebao biti realizovan u strateškim poljoprivrednim granama.

Ukupnu politiku prema agrarnoj privredi na općini Jablanica nužno je usmjeravati u pravcu:

- neposrednih mjera i aktivnosti u zaštiti zemljišta i
- pripreme za transformaciju postojeće prirodne poljoprivredne proizvodnje u tržište.

Cilj ove strategije jeste da se na nivou općine Jablanica zacrtaju strateški razvojni pravci i definišu profitabilni modeli robne specijalističke i mješovite poljoprivredne proizvodnje. U širem kontekstu općina Jablanica ima sve strateške razvojne odrednice F BiH, pa će i implementacija zacrtanih razvojnih pravaca u velikoj mjeri ovisiti od konzistentne agrarne politike.

Mogući razvojni tretman agrarne privrede može se posmatrati kao jedinstven, ili zaseban, pa su sve aktivnosti u tom kontekstu usmjerene u poboljšanje njene produktivnosti. U ovom slučaju poljoprivreda dobija svoj autonomni identitet.

Novi pristup razvoju agrarne privrede podrazumijeva jednu integralnost, gdje joj se nameće jedna razvojna uloga. U ovim okolnostima agrarna privreda je važan ekonomski socijalni humani faktor, pa je jedno obilježje življenja na selu. Razvoj poljoprivrede ovisan je od više faktora, prije svega da poljoprivredna proizvodnja ima na raspolaganju povoljna finansijska sredstva, da postoje agroekonomski uvjeti za određenu proizvodnju, obezbijeđeno tržište i da je proizvodnja profitabilna.

Evropskim integracijama agrarna privreda će dobiti jednu sasvim novu formu, pa će i u takvim okolnostima strateška opredjeljenja i razvojni koncept koje definiše ova strategija poslužiti kao proizvodna orijentacija.

5.2 Politička klima za podršku

Strategija razvoja poljoprivrede F BiH i Bosne i Hercegovine izrađene od strane FAO eksperata nažalost nije usvojeno u parlamentu i nije u cijelosti definisala makro i mikro strateške razvojne ciljeve. Aktuelna vlast na nivou F BiH ovu oblast je ignorirala i parcijalno je rješavala neke trenutačne poljoprivredne aktuelnosti.

Osnovni ograničavajući faktor za razvoj agrara u cjelini, prema tome i općine Jablanica jeste nedostatak poljoprivrednog zakonodavstva koje bi bilo usaglašeno sa zakonodavstvom evropske unije. Nedostatak finansijskih sredstava promoviranih kroz podsticaje za određene proizvode u animalnom i biljnom kompleksu značajno su dezorjentisali poljoprivredne proizvođače. Stručna logistika definirana kroz projekat savjetodavne stručne službe je takođe jedan u nizu promašenih implementiranih projekata na našim prostorima.

5.3 Obnoviteljski i razvojni programi

Značajna donatorska sredstva na nivou BiH, FBiH i pojedinih kantona inputirana su putem projekata hitne rekonstrukcije i projekata obnove i razvoja. Nažalost, projekti su u velikoj mjeri bili socijalnog karaktera i predstavljaju uglavnom poništeni input. Na općini Jablanica navedeni projekti su sporadično implementirani. Navedeni projekti bili su u funkciji obnove i preživljavanja stanovništva.

Veliki broj međunarodnih humanitarnih organizacija dao je doprinos razvoju agrara u ostvarivanju startne pozicije.

5.4 Uspostava zakonske regulative

Odnos države (BiH i FBiH) do danas po pitanjima osnovnih zakonskih propisa u poljoprivredi nije bio adekvatan važnosti ove oblasti, a posebni pred ulazak u WTO i druge evropske integracije. Pojedinačnim akcijama u rješavanju poljoprivrednih aktivnosti stvorila se konfuzija pa su mnoge odluke i podzakonski akti bez zakonskog utemeljenja. Korištenje starih zakona oblast agrarne privrede još dublje gura u recesiju i udaljava od navedenih integracija.

Ovom prilikom ističemo osnovne zakone u agrarnoj privredi koji su morali biti doneseni po svim prioritetima :

- Zakon o poljoprivredi koji definiše uvjete, prava i obaveze poljoprivrednog obavezača
- Zakon o zaštiti zemljišta
- Zakon o stočarstvu
- Zakon o podsticajima i zaštiti domaće proizvodnje
- Zakon o savjetodavnim stručnim službama itd

Jedan od osnovnih razloga što je poljoprivredna proizvodnja na našim prostorima nekonkurentna jeste i neadekvatna zakonska regulativa koja nas takođe udaljava od evropskih integracija.

5.5 Uz dizanje poljoprivrede u javnim rashodima

Poljoprivredna proizvodnja u FBiH nije imala adekvatnu poziciju. I dalje je dominantan neadekvatan budžetski tretman u odnosu na tretman koji ova oblast zasluđuje. U bližem i širem okruženju budžetska sredstva podsticaja i stimulacije u poljoprivredi iznose 4-5% ukupnog budžeta privrede jedne zemlje. U FBiH navedeni iznos je 0,7-0,9% na godišnjem nivou.

U ostvarivanju prihoda od poljoprivrednih proizvoda putem prelevmana, akciza i poreza FBiH je ostvarivala vrlo značajan prihod (u 2001. god. 164 miliona).

Osnovni postulati u novoj životnoj filozofiji prema agraru (agrarnoj reformi) su :

- profitabilna poljoprivredna proizvodnja
- korištenje podsticaja i razvoj lokalne industrije ili proizvodnje koja je izvozno orijentirana
- transfer tehnologija koji će dati adekvatne rezultate i čuvati okoliš

Zadani ciljevi trebaju biti obaveza kantonalnog MPVŠ-a prehrambenog sektora u okviru Ministarstva privrede i MPVŠ-a, na nivou FBiH.

5.6 Kreditiranje i poljoprivredni razvoj

Kreditiranje agrarne privrede u susjednim zemljama zasniva se uglavnom na vrlo povoljnoj kreditnoj politici, a provodi se putem agro-banaka. Istina je da je za uspostavu agro-banke neophodan značajniji kapital i njegovo stavljanje pod posebni nadzor. Buduća agro-banka sa svojim ispostavama na nivou kantona kreditirat će i servisirati ukupan prostor FBiH.

Druga poluga za kreditiranje agrarne privrede mogla bi biti štedno-kreditna asocijacija sa ciljem prikupljanja slobodnih finansijskih sredstava poljoprivrednika i obavljanju posredničke funkcije.

Osnovni principi kreditiranja agrarne privrede temelje se na :

- da kamata na godišnjem nivou ne prelazi stopu od 4%
- da je grece period i rok otplate povoljan u odnosu na proizvodni program
- da su krediti strogo namjenski pozicionirani
- da se bonitet zajmotražioca i bonitet proizvodnog programa cijeni na nivou općine od strane stručnog osoblja

5.7 Vanjsko trgovinska politika u sektoru hrane

Vanjsko trgovinski bilans F BiH je nepovoljan sa konstantom porasta iz godine u godinu. U 1996. god. on je iznosio oko 1 milijardu, 1997. god. 1,5 milijardi, 1998. god. 1,8 milijardi, 2000. god. 2 milijarde.

Razlog ovako nepovoljnog trenda jeste agrarne politika koja je zaista bila nekonzistentna. Ovom aspektu je doprinijela i značajna potrošnja.

U uvozu hrane samo na agroindustriju otpada 507. miliona US\$ u 1998. god.

5.8 Vanjsko trgovinska i fiskalna politika

Posljedice rata na nivou BiH, a posebno F BiH i druge okolnosti prouzrokovale su mali ukupan izvoz sa krupnim posljedicama. Kada je u pitanju općina Jablanica, sa aspekta ukupnog izvoza, može se očekivati učešće u dijelu eksploatacije ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva. Kad je u pitanju uvoz, on je do te mjere utemeljen da je vrlo teško računati u bližoj perspektivi na radikalno smanjivanje.

Zakon o trgovini na koji je naslonjena carinska tarifa sa određenim carinskim stopama u ovom momentu podstiče uvoz, pa ga je neophodno hitno mijenjati. Dakle, objektivno niske carinske stope uz posebne uvozne takse – prevelmane, instrumenti su na kojima se temelji sadašnja vanjskotrgovinska politika u proizvodnji hrane.

BiH još nema uspostavljenu fiskalnu politiku, pa je u ovom momentu na nivou entiteta. U F BiH fiskalna politika provodi se na nivou F BiH, Kantona i općina. U F BiH stječu se prihodi od carina, prelevmana i akciza (u ovom momentu uobičajeno u carinsku stopu) i služe za potrebe budžeta. U kantonima se stječu 60% fiskalnih prihoda, uključujući pauze na promet, profit i plate. Od tih prihoda oko 20% prosljeđuje se općinama. Za ostvarene prihode općine pružaju najveći dio javnih usluga u oblasti školstva, zdravstvene i socijalne zaštite, stanovanja i lokalnog razvoja.

Općina Jablanica u ovom momentu vrlo uspješno i racionalno u H-N Kantonu koji je vrlo oskudan u izdvajanjima finansijskih sredstava pored razvojnih aktivnosti ima i volju i znanje da finansijskom potporom stvara povoljan ambijent za razvoj agrara.

Na nivou F BiH visoki rashodi neproizvodnog karaktera (odbrana, javni red, zdravstvo i sl.) u odnosu na male raspoložive budžete, nisu omogućivali bilo kakvo značajnije izdvajanje u razvojne poljoprivredne programe.

6. INSTITUCIJE ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE

6.1 Značaj institucije u provođenju strategije

Strategija razvoja poljoprivrede na svim nivoima, prema tome i na nivou općine ovisi od: povoljnog kapitala, konzistentne agrarne politike, obezbijedenog tržišta, organizacije rada i institucija za implementacije strategije.

Po Dejtonskom sporazumu kantoni su upravne jedinice sa visokom samostalnošću u kreiranju ekonomske politike. Nažalost, sa nivoa H-N Kantona u koji spada općina Jablanica nisu se bar do sada prepoznale inicijative za intenziviranje agrara i njegove transformacije u tržišnu i robnu proizvodnju.

Autori ovog dokumenta vrlo meritorno i odgovorno stoje na stanovištu da je inicijativa za revitalizaciju agrarne privrede više uloga i volja lokalnih čelnika općine, već kantona. Poljoprivredni proizvođači u konkretnom slučaju inicijative za agrobiznisom, neophodnu potporu i sve druge probleme rješavaju na nivou općine (načelnik – stručno lice na nivou općine «Zemljoradnička zadruga, Veterinarska stanica itd.).

6.2 Jačanje pozicije MPVŠ-a, Kantonalnih i općinskih službi

Osnovna potpora za razvoj poljoprivrede na nivou općine Jablanica očekuje se od Vlade Kantona (resornog ministarstva). Međutim, budžetska sredstva u nadležnom ministarstvu podmiruju samo osnovne troškove činovnika toga ministarstva pa je i opravdano pitanje svrhe, nadležnosti, uloge i opravdanosti pojedinih kantonalnih ministarstava.

Strategija razvoja agrara u ovom momentu provodi se na više nivoa:

- na nivou BiH (zaštita domaće proizvodnje putem Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa),
- na nivou entiteta (F BiH MPVŠ-a),
- na nivou Ministarstva industrije (primarni poljoprivredni proizvodi)

Poljoprivredne stručne službe na svim nivoima suočene su sa ovakvom razvodnjenom funkcionalnom formom ukupnog sistema, a posebno sa nekonzistentnom agrarnom politikom na nivou F BiH i kantona.

U navedenom ambijentu zemljoradnik je oslonjen na intervenciju općinske službe. Na svu sreću na području općine Jablanica funkcioniра stručna logistika, na nivou općine, iako bi je značajno trebalo pojačati na nivou ZZ Jablanica.

6.3 Služba za zemljište i vodu

Služba za administriranje zemljištem funkcioniše na nivou općine (katastar i zemljišne knjige). Katastar sadrži geodetske i pravne informacije za sve zemljišne jedinice (lokacija, površina, prava korištenja itd.)

Na nivou F BiH u Zavodu za agropedologiju uspostavlja se jedinstveni zemljišni informacijski sistem. U ovom momentu je zapravo dvojno administriranje vezano za ovaj resurs. U kontekstu mjera koje je neophodno hitno poduzeti prioriteta su:

- praćenje i sankcioniranje nedosljednih promjena namjene poljoprivrednog zemljišta,
- efikasne mjere za kupu-prodaju i zakup poljoprivrednog zemljišta,
- službi za promet transakcija zemljišta.

Sve ove i druge neophodne mjere u postupcima sa osnovnim resursom-zemljištem nužno je prevesti na nivou kantona i jedinica na nivou općina.

Vodni režim je zapravo najveće bogatstvo općine Jablanica (samo je Jablaničko jezero sa 270 mil.m³ vode). Zato je neophodno uspostaviti centraliziran sistem upravljanja vodom na nivou BiH, entiteta, kantona i općina.

6.4 Poljoprivredne stručne službe

Uspostavljanje sistema poljoprivrednih stručnih službi je projekat koji je nažalost doživio neuspjeh. Zapravo na nivou kantona instalirani su i pozicionirani kadrovi (po tri stručnjaka u kantonu) koji su izolirani u svom djelovanju i nisu u ulozi savjetodavaca. Ovom modelu nedostajala je vertikalna veza koja će objedinjavati kantonalne službe na nivou FBiH, a posebno vertikalna veza sa općinama koje bi bile fokus stručne logistike farmerima.

Sistem stručne savjetodavne službe na nivou H-N kantona prezentiran je šematski.

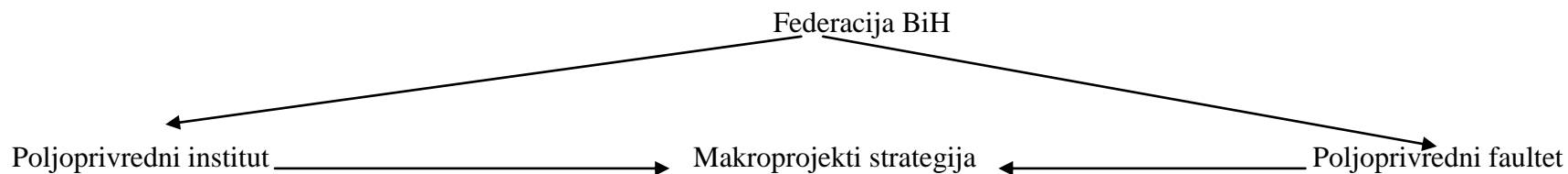
6.5. Uzgojno-seleksijska služba i zdravstvena zaštita životinja

Služba za uzgojno-seleksijski rad treba imati karakter javne institucije. Vertikalna povezanost na nivou F BiH kantona sa općinama je zapravo jedini mogući model za funkcioniranje ove službe. U trenutnim okolnostima cijenimo da je Veterinarska stanica – Jablanica spremna kadrovski uz tehničko poboljšanje (oprema, vozila itd.) obavljati navedene poslove u sistemu kantonalnih zahtjeva.

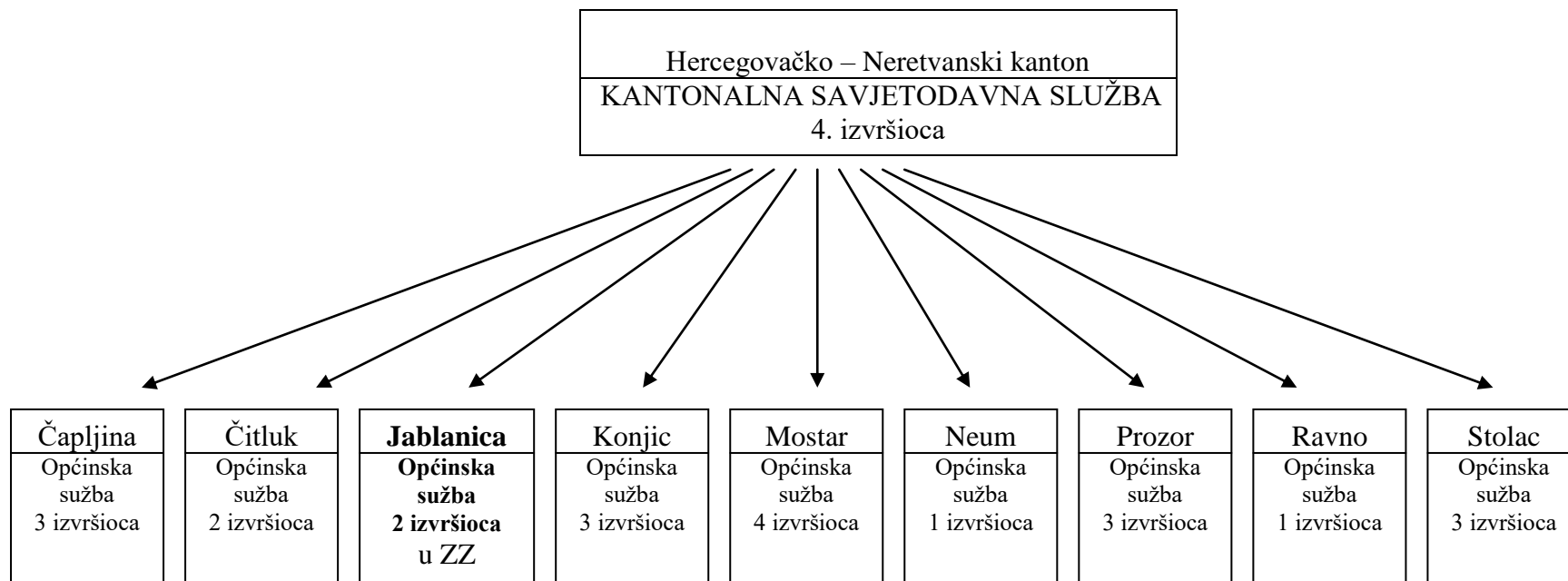
Zdravstvena zaštita životinja na nivou BiH je u ingerenciji Državne uprave za veterinarstvo. Njena uloga je u obavljanju makro-funkcija. Ova oblast odvija se kroz veterinarske stanice koje će kroz svoje redefinirovane nadležnosti iz sadašnjeg javnog statusa težiti da preraste u održivu zdravstvenu službu privatnog tipa.

Veterinarskoj stanici na općini je neophodno i nužno dati podršku u cilju osposobljavanja za djelatnost koju obavlja (finansijsku, kadrovsku, tehničku itd.)

STRUKTURA SAVJETODAVNE STRUČNE SLUŽBE HNK

VIZIJA ZA 2007. GODINU

6.6. Zdravstvena zaštita bilja i ekološka proizvodnja

Zdravstvena zaštita bilja je oblast koja se mora, kao i zaštita životinja zakonom regulisati na nivou BiH (zakon je u pripremi za usvajanje). Služba zaštite bilja će vertikalno biti povezana preko entiteta, kantona i općina i djelovat će kao javna služba (po sistemu kao ured za veterinarstvo, savjetodavna stručna služba, uzgojno-seleksijski rad itd.)

Ekološka proizvodnja je prema našim stručnim analizama oblast gdje će općina Jablanica iskoristiti svoje komparativne prednosti područja koje je potpuno nezagađeno.

Uspostavljena služba za certificiranje na nivou BiH od strane «KRAV» organizacije i suradnje sa Poljoprivrednim institutom omogućuju sistem certifikacije.

U ukupnom agrarnom kompleksu (biljna i animalna proizvodnja) općina Jablanica može konkurisati sa područjem ekološki prihvatljivim za certificiranje proizvoda.

6.7. Istraživanje i obrazovanje

U sistemu istraživanja neophodno je formirati istraživačku strukturu na nivou FBiH koja će biti povezana sa kantonalnim stručnim službama i suradnicima na nivou općina. Cijenimo da je u ovim momentima aplikativno-razvojno-primjensko istraživanje dominantno, a da će egzaktna istraživanja zaista morati sačekati uvjete za njihovo obavljanje.

U obrazovnom sistemu (odjeljenja poljoprivrednog smjera) prosvjetno-pedagoške planove aktualizirati u većem angažmanu praktične nastave.

6.8. Udruženje poljoprivrednika

Organiziranje zemljoradnika u udruženje je neminovno. To nikako neće narušiti nezamjenjivu funkciju ZZ Jablanica, a posebnu funkciju u organizovanju, stručnoj logistici, nabavci repromaterijala, te kao neminovnom tržištu za proizvode zemljoradnika.

Na nivou FBiH formirano je udruženje zemljoradnika. Zapravo to udruženje je asocijacija udruženja na nivou Kantona i općina.

Udruženja farmera imaju cilj za jedinstvenim partnerstvom sa državom u cilju zaštite svoga proizvoda, te zaštiti drugih svojih interesa.

7. VIZIJA, CILJEVI I PROVOĐENJE STRATEGIJE

U kontekstu sačinjenih prijedloga strategije razvoja poljoprivrede na nivou FBiH određeni su globalni ciljevi i pravci razvoja za budući srednjoročni period.

Izrađena je strategija razvoja H-N kantona. Autori ove općinske strategije sagledali su ponuđene dokumente u makro (globalnom) pravcu, te na osnovu takvih postavki, a posebno konkretnog sagledavanja, definisali strateška opredjeljenja.

U ponuđenoj strategiji posebno smo obradili «modele» proizvodnje sa svim ekonomskim analizama i parametrima. Dakle, pojedini eksperti su konkretizirali pojedine oblasti. Ovakav konkretan pristup zaista može svakoga proizvođača orjentisati u budućoj proizvodnji i dati mu osnovne ekonomske pokazatelje vezane za pitanja mogućnosti proizvodnje i uzgoja i profitabilnosti.

U strategiji je poštovan princip da se maksimalno angažuje prirodni resurs općine, preferirajući proizvodnju o tim resursima. Nekonvencijalnu proizvodnju nismo detaljno analizirali, s obzirom da je to biznis u kojem može svaki građanin profesionalno ili u dodatnoj djelatnosti učestvovati.

Nažalost, neki naši ciljevi ovisni su i od viših nivoa vlasti (Kanton, FBiH, BiH) prije svega u zakonskoj regulativi, mjerama koje predpostavljaju aktivnosti na višim nivoima itd.

7.1. Osnovni cilj strategije je:

-transformisati postojećeg naturalnog i dezorijentiranog poljoprivrednog proizvođača u robnog.

-orjentisati poljoprivrednog proizvođača na specijalistički i mješoviti model proizvodnje za poznato tržište.

U kontekstu ovih ciljeva ponuđeni su modeli, koji osiguravaju profitabilnu proizvodnju i pozicioniraju tržište.

Navedeni ciljevi su vrlo teški ali i obavezujući ukoliko se ovaj dokument oficijelno usvoji. U tom kontekstu strategija podrazumijeva osnovne zadatke:

- 1.Strategiju prihvatiti kao generalnu obavezu u implementaciji;
- 2.Favorizirati proizvodnu orijentaciju koja se oslanja na prirodni resurs (zbog stabilnog radnog mjesta u ruralnim dijelovima općine) i iskazuje značajniji profit ili je proizvodnja izvozno orijentisana.
3. Poštovati generalna opredjeljenja strategije na nivou FBiH i H-N kantona. Stvoriti ambijent i pretpostavke pozicioniranim nosiocima aktivnosti u implementaciji strategije (ZZ Jablanica, Veterinarska stanica Jablanica) za tehničko tehnološke i druge aktivnosti.

7.2. Prateći zadaci

Da bi se realizirali zacrtani strateški ciljevi, neophodno je:

1. Zaštititi poljoprivredno zemljište od njegovog trajnog pretvaranja u nepoljoprivredno te zaštititi ga od devastacije.
2. Usmjeravanje lokalnog razvoja i infrastrukture prema ruralnom području općine.
3. Jednostavno rješavanje svih administrativnih pretpostavki (u zakonskim okvirima) za implementaciju strategije.
4. Predviđene stimulatívne finansijske potpore na nivou općine usmjeravati po prioritetu i strateškim opredjeljenjima.
5. Lokalno tržište, (ugostiteljske objekte, tržnice i druge potrošače) usmjeriti na lokalnu proizvodnju (stimulativnim mjerama, kodeksom patriotskih osjećanja itd.)

Dakle, ovi ciljevi su višeslojan sklad postavljenih zadataka u koji se trebaju uključiti i druge, ne samo srodne oblasti, već i neprivredne djelatnosti, da u svojim mogućnostima razvoj poljoprivrede na općini osjete kao osnovni privredni regeneratore.

7.3. Stvaranje ambijenta za provedbu strategije

Osnovni ambijent za provedbu ove strategije su: zemljište, voda, klima i ljudi. Općina Jablanica raspolaže sa sigurno izraženim komparativnim prednostima za razvoj određenih strateških poljoprivrednih grana. Činjenica je da je u nekim proizvodnjama zemljište ograničavajući faktor. Međutim, izvjesne površine zemljišta i na općini Jablanici nisu u funkciji, pa ova teza o zemljištu, kao ograničavajućem faktoru ne stoji. Uzmemo li u razmatranje druge prednosti općine (mogućnost i mediteranskih i kontinentalnih usjeva, mogućnost navodnjavanja u nekim predjelima općine, indeks svijetlosti itd.) sigurno je da općina ima izraženu šansu za razvoj određenih poljoprivrednih proizvodnji.

Da bi se iskoristile ove prirodne pretpostavke neophodno je:

1. Stimulativnim mjerama od strane FBiH, H-N- kantona i općine učestvovati u poduhvatima zacrtanih aktivnosti.
2. Razraditi sistem kreditiranja i stimulacije i za one agro-biznise koji ne aktiviraju prirodne resurse (proizvodnja gljiva, lumbri humusa itd.)
3. Uspostaviti ambijent u ZZ Jablanica da budući proizvođač (robni ili prirodni) zadrugu osjeća kao svoju maticu (sve povoljnosti usmjeravati putem zadruge).
4. Favorizirati stimulaciju proizvodnje koja je radno intenzivna, profitabilna, eventuelno izvozno orijentirana i koja apsorbuje veći broj zaposlenih izvršilaca.

7.4. Dinamika i kontrola provedbe

Za svoju provedbu strategija podrazumijeva šestogodišnji period 2002-2008 god. bilo bi neophodno formirati općinsko koordinacijsko tijelo za praćenje i realizaciju strategije.

Jedan od osnovnih zadataka ovoga tijela bilo bi praćenje proizvodnih i finansijskih tokova. Izvještaj po ovim zadacima utvrdit će skupštinski organi.

7.5. Finansijska potpora

Implementacija strategije pretpostavlja značajne finansijske zadatke, prije svega za uspostavu koordinacionog odbora i u razvojnoj potpori.

Finansijsku potporu za provedbu navedenih zadataka neophodno je obezbijediti na nivou općine, kantona i FBiH.

Na nivou FBiH neophodno je programskim ciljevima (konkretnim programima) učestvovati i konkurisati na potsticajna sredstva za

- transfer tehnologija
- potsticaja svih vrsta i nivoa (za umatičene krave i ovce, za sjemensku proizvodnju, za priplodni pomladak itd.)

Za investiciona ulaganja neophodno je maksimalno koristiti:

- Sredstva zavoda za zapošljavanje
- Sredstva banke pod uvjetom da su subvencionisana kamatom od strane MPVŠ-a FBiH.

Na nivou H-N Kantona u ovom momentu nažalost, nema mogućnosti za korištenje značajnijih sredstava. Neophodno je insistirati na stručnoj logistici u rješavanju administrativnih pretpostavki za ostvarivanje navedenih premija i izradi projekata na nivou F BiH.

Iz praktičnih iskustava cijenimo da je racionalnije na nivou općine zadužiti lice koje će obavljati navedene aktivnosti.

Na nivou općine stimulativne mjere podesiti u pravcu navedenih prioriteta, prije svega prioriteta u stvaranju ambijenta (ZZ Jablanica, Veterinarska stanica Jablanica, koordinaciono tijelo na nivou općine za praćenje i provedbu Strategije, te za kreditiranje i stimulaciju agrarne privrede (prioriteti finansiranja dati u prilogu).

8. PRIRODNE I ZEMLJIŠNE OSNOVE POLJOPRIVREDE U OPĆINI

8.1 Prirodne osnove

Područje Jablanice nije jednolično, homogeno poljoprivredno područje. Naprotiv, veoma je heterogeno i to su različitosti u klimi sa svim svojim oblicima, nadmorskoj visini, reljefu terena, sastavu tla i upotrebnoj vrijednosti zemljišta i tipovima prisutnih poljoprivrednih zemljišta, te se može kazati da se poljoprivreda razvija na području općine u apsolutnoj heterogenosti.

Općina Jablanica ima svoje specifičnosti u pogledu prirodnih bogatstava prije svega tla koje direktno utiče na vegetaciju. Svaka njegova promjena mijenja vegetaciju, a ova mikroklimu, pa su tako sinhronizirane i uvjetovane jedna drugoj. Reljef podrazumijeva nadmorsku visinu, ekspoziciju, inklinaciju, ispupčenja, udubljenja itd. Sve ove osobine kao i matični supstrati na općini su jako različiti (dominantno je prisustvo eruptivnih i sedimentnih stijena).

Vegetaciju možemo klasificirati na šumsku i ravničarsku sa različitim zahtjevima na tlo, klimu, vodu i hraniva. U cjelini posmatrano na općini je prisutna velika šarolikost u pogledu prirodne osnove.

8.2 Klima

Djelovanje klimatskih elemenata na području općine Jablanice izraženo je na dva načina:

- Planinski region koji obuhvata gotovo cijelo područje općine, pod uticajem je kontinentalnog tipa klime. Nadmorske visine ovih planina imaju dominantan uticaj te je prosječno mjesečna temperatura niža, nego što bi se to moglo očekivati s obzirom na geografsku širinu na kojoj se nalazi ovo područje.
- U donjem toku rijeke Neretve, odnosno prisustvo kotline i prelazak u kanjon u srednjem dijelu toka karakteristiše klimu sa toplim vazдушnim masama koja struji sa juga dopire do Jablanice i time znatno doprinosi izmjeni stanja klimatske situacije u odnosu na susjedna područja koja su znatno visočija. Dakle, prisutan je jedan uski klin vazdušnih struja koji dopire do Jablanice i u tom prostoru se osjeća uticaj mediteranskog tipa klime.

U planinskom dijelu ovoga područja gdje su prisutne i kraške depresije, uvale i polja (Risovac) česte su temperaturne inverzije.

Veliki broj klimatskih parametara vidi se iz slijedeće tabele

OPIS	GODINE	GODIŠNJE
Srednje temperature zraka (C)	1998 - 2002	15,1 – 15,3 (max VII/VIII)
Maksimalne temperature (C)	1998 - 2002	38,1 – 39,6 (max VII/VIII)
Minimalne temperature (C)	1998 - 2002	-4,0 - -5,5 (min I)
Sume padavina (l)	1998 - 2002	1467 – 1776 – max IX- min II

8.3 Reljef i hidrografija

Reljef općine Jablanica može se podijeliti u dvije zone. *Prvi* i dominantni, odnosno najveći dio ovoga područja obuhvata planinski dio. *Drugi* dio područja je onaj koji obuhvata doline vodotoka i kanjon rijeka Neretve. Jedini izuzetak predstavlja širi lokalitet Gabra koji se proteže od brane Jablaničke akumulacije na listu Ustirama, na istok, obuhvata Ružno brdo i prelazi na list Jablanica i obuhvata zapadni dio ovoga lista od Neretve do Kadinog brda i proteže se Kosom prema Milačevcu i Čehavskom vrhu i ponovo se spušta prema brani.

Najvisočija kota se nalazi se na visini 2074 n/m na zapadnoj granici općine, na Velikom vranu. Centralni dio ovog područja zastupljen je Kraškim poljem. Idući prema istoku reljevske forme se znatno mijenjaju, a karakteristične su i u južnim dijelovima Krivelja, Lomivrata, Klapavice, Velikog sljemena, Kika i Drežanka. Listovi Jablanica i Prenj – zapad zastupljeni su obroncima Prenja, na listu Jablanica, od Jablaničkog jezera i Ostrožca preko Prisjeke, Štrbine do Zvrkove zastupljene su blaže reljevske forme.

Što se tiče zastupljenosti drugoga tipa reljevske forme, odnosno dolina manjih vodotoka i kanjona rijeke neretva, površinski ne zauzimaju veće prostore. Ovdje se može istaći jedino hidroakumulacija Jablaničkog jezera i hidroakumulacija Jablanica. Iz reljefskog aspekta vrijedna pažnje je jedino dolina rijeke Dljanke i to njen gornji i srednji dio toka. ovdje su prisutne niže doline aluvijalnog tipa sa raznovrsnim aluvijalom.

8.4 Klasifikacija zemljišta

Zemljište općine Jablanica možemo podijeliti u dvije osnovne skupine:

- zemljišta prikladna za kultiviranje;
- zemljišta neprikladna za kultiviranje.

U prvu skupinu spadaju zemljišta do četvrte kategorije, a u drugu skupinu zemljišta od pete do osme kategorije.

Kategorija I su tla koja su prikladna za kultivaciju svih usjeva, a erozija je vrlo mala ili je uopće nema. Ova tla su duboka, općenito dobro drenirana i lako se obrađuju. Ova tla su predviđena za intenzivni uzgoj ratarskih, voćarskih, povrtnih kultura, ljekovitog i aromatičnog bilja. Dakle, tla u ovoj kategoriji u budućoj projekciji proizvodnje trebaju biti podoranični kulturama.

Kategorija II su tla sa malim reducirajućim brojem usjeva i zahtijevaju izvjesne mjere za njihovu zaštitu. Ova tla mogu biti u blagom nagibu, maloj podložnosti eroziji vjetra ili vode, manje su dublja od zemljišta iz kategorije I, mogu biti nepovoljnije strukture. Ova zemljišta mogu takođe poslužiti za planiranu projekciju i intenzivnu proizvodnju ratarskih i voćarskih kultura.

Kategorija III su zemljišta sa značajnijim nedostacima koji ograničavaju ili zahtijevaju specijalne mjere zaštite. Ovim zemljištima je neophodno poboljšati fizičko hemijska svojstva putem obogaćivanja organskim materijama kako bi ista bila pogodna za biljnu proizvodnju.

Kategorija IV imaju izražene nedostatke koji ograničavaju izbor kultura. Ova zemljišta najviše pogoduju uzgoju ljekovitog i aromatičnog bilja i usjevima nekih krmnih kultura. Zahtijevaju specijalan tretman i obradu za očuvanje od isušivanja. neki usjevi moraju biti posijani i vanredno obrađeni da bi se sačuvala vlaga u vremenu sa niskim oborinama. Ova su zemljišta prisutna u dolinama vodotoka, gdje su uglavnom potrebne hidromelioracije.

Kategorija V – VIII Ovo su uglavnom zemljišta neprikladna za obradu i uglavnom ih nije moguće koristiti kao oranična tla, pretežno se koriste za livade, pašnjake i šume. mogu biti ravna i stjenovita. Uglavnom su većeg nagiba sa vrlo kratkom vegetacijom, često stjenovita. Neka od zemljišta iz ovih kategorija imaju takve reljefne oblike gdje se ne mogu očekivati njihove promjene u pravcu kultiviranja, i ne mogu se koristiti ni za usjeve drvenastih kultura, ali se zato mogu koristiti za izgradnju građevinskih objekata, infrastrukture itd.

8.5 Zemljište i njegovo osposobljavanje za proizvodnju - Načini korištenja

Prema utvrđenoj kategorizaciji općina Jablanica ima neznatne površine I i II kategorije poljoprivrednih zemljišta. Dakle, na području općine se nalaze III i IV kategorija koja dolazi u obzir za intenzivno kultivisanje, odnosno za oranične kulture. Kategorija zemljišta V, VI i VII ne bi trebale biti uvrštene u ovaj vid obrade. To su kategorije koje bi trebali da su rezervisane za višegodišnje kulture (livade i pašnjake). Zemljišta koja su uslovljena faktorima za povoljnu obradu su u III kategoriji lokaliteta (Bačina, Jelačići i Lug). Zapravo to su delovijalna zemljišta koja su jako povoljna za uzgoj povrtnih i voćarskih kultura.

Lošija zemljišta izdvojena su na obodima Vran planine, lokalitet Resinovača, odnosno kod vodotoka Brčan.

8.6 Pravci konsolidacije zemljišta

Područje općine Jablanica po geomorfološkom oblikovanju, razvijenosti reljefa i konfiguraciji terena, prosječnim nadmorskim visinama i klimatskim uvjetima spada u brdsko-planinsko područje, čiji pojedini dijelovi imaju čak jako naglašen planinski karakter. To ne znači da područje Jablanice nije poljoprivrednog karaktera bez obzira što zemljišne površine u procentu od 61,2% otpadaju na šume, a kada se izuzmu neplodne površine 32,6% otpada na poljoprivredne površine. Pod konsolidacijom zemljišta prije svega podrazumijevamo njegovu apsolutnu zaštitu i degradaciju, ne samo agrotehničkim mjerama u uzgoju pojedinih kultura, već njegovoj brizi i čuvanju trajnoga uništenja.

Općina ne može dozvoliti sebi luksuz u bilo kakvoj pogrešci u ovom smislu pa se konsolidacija zemljišta prije svega od erozije ili bilo kakve druge devastacije mora provoditi kroz agrotehničke mjere u intenzivnoj proizvodnji navedenih strateških pravaca proizvodnje.

9. PROIZVODNA OGRANIČENJA

9.1 Kvalitet i nagib zemljišta

Ukupne zemljišne površine općine Jablanica iznose 30.082 ha, od ovih površina na pojedine kulture otpada na njive 103 ha, na voćnjake 66 ha, na vinograde 3 ha, na livade 1.395 ha, na pašnjake 7.229 ha, na šume 18.450 ha. Ostatak od 1.866 ha otpada na neplodno tlo. Iz navedenih podataka možemo zaključiti da je sa aspekta površina ovo poljoprivredno ekstenzivna općina. S obzirom da je zastupljenost poljoprivrednih kultura najveća u vegetaciji livada i pašnjaka moguć je intenzivniji razvoj stočarske proizvodnje.

Ograničavajući faktori u biljnoj proizvodnji su upravo nedostatak većih površina zemljišta kategorije I i II. Dijelovi zemljišnih zona u ravnijim predjelima općine moraju se imperativno štititi od otuđenja i drugih namjena mimo poljoprivredne proizvodnje. Bilo bi vrlo racionalno zemljište bolje iskoristavati uz manje vodotoke kao na primjer uz Doljanku, Dobrinju, Vrankovinu, Belipotok i dr. Na ovim površinama mogla bi se znatno intenzivirati proizvodnja u implementaciji izbora onih strateških proizvodnji koje su pozicionirane ovom strategijom.

Nagib zemljišta na većim proizvodnim površinama je jako izražen i predstavlja ograničavajući faktor za intenzivno ratarenje. Modeli proizvodnje u stočarstvu, prije svega u ovčarskoj proizvodnji nisu ograničeni ovakvim nagibima.

Uz naprijed obrazloženo, postoji još širok spektar ograničavajućih činilaca koje će trebati otklanjati na putu rasta proizvodnje i dizanja profitabilnosti poljoprivrednih gazdinstava. Među njima veću pažnju pobuđuju slijedeći :

- težiti što većoj proizvodnji za sopstvene potrebe u deficitu hrane općine, a posebno težiti profitabilnoj biljnoj proizvodnji;
 - dosljedno i stručno koristiti mineralna gnojiva i sredstva za zaštitu bilja;
 - transfer tehnologija provoditi u biljnoj proizvodnji pod stručnim nadzorom
- popravljanje proizvodne mogućnosti prirodnih livada i pašnjaka;
- uspostaviti infrastrukturu za uzgoj stoke;
 - znanja u reprodukciji;
 - korištenje VO ili plemenite pasmine stoke

Neprovođenje navedenih mjera predstavlja izvjesne ograničavajuće faktore u biljnoj i animalnoj proizvodnji.

KATEGORIJE (moguće) UPOTREBE ZEMLJIŠTA

Kategorija			Travnjaci		Travnjaci	Moguća mašinska obrada			
	neplodna	Šikare i vrlo slabi pašnjaci	osrednji	Vrlo dobri	Njive, voćnjaci	Srednje oranice	Dobre oranice	V. dobre i odlične oranice	
I									Najbolja tla, drenirana, sa nagibom do 2 ⁰ dobrih hem.-fizičkih svojstava opskrbljena hranivima
II									Duboka i srednje duboka tla, sa malim ograničenjima nagib do 5 ⁰
III									Srednje duboka i duboka tla blago nagnuti do 8% povremeno plavljeni ravni tereni ogranič. veća u vodno-zračnim režimu, klimi, nadmorskoj visini
IV									Ravni tereni kojima su potrebne hidromelioracije (IVa); tereni sa nagibom do 12 ⁰ . Ograničena upotreba većih mašina (IVb).
V									Tla sa nagibom do 20 ⁰ ili plitka, ravna tla površinski stjenovita do 50% sa kraškim fenomenima vrtača. Ograničena upotreba mašina pretežno moguća upotreba ručnih kosilica
VI									Plitka tla, izraženog nagiba (do 30%), površinski stjenovita (do 60%) Upotreba ručnih strojeva ograničena
VII									Jako stjenovita i kamenita površina(70%) velikog nagiba (30%)
VIII									Kamenjari i urbane površine

10. RAZVITAK POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE

10.1 Bilans proizvodnih površina

Veće površine zemljišta općine Jablanica koriste se na nepotpun i ekstenzivan način. Uz sadašnji trend stagniranja, odnosno opadanja sjetvenih površina, a i zbog ograničenja zemljišnih površina I i II kategorije nužno je iznalaziti takve agrotehničke mjere i tehnologije koje će povećati prinos po jedinici površine. Promjene koje predviđamo odnose se u sjetvenoj strukturi i rejonizaciji određenih zemljišnih površina. Pretpostavljamo da se do perioda 2008. godine neće dešavati neke značajnije promjene (gubici) u ukupnom obimu poljoprivrednih površina, ali se isto tako i ne pretpostavlja njihovo značajnije proizvodno angažovanje u odnosu na sadašnje korištenje.

10.2 Bilans korištenja energije

Pored sunčevog toplotnog zračenja, koje utječe na floru i dužinu vegetacije područja, u energetske bilans ulaze svi izvori energije koji se mogu koristiti u kontinuiranoj proizvodnji hrane, kao što su električna energija, tečna i čvrsta goriva i drugi izvori toplotne energije. Energetski bilansi kao kriteriji kojima se ocjenjuje nivo rasta i razvoja značajno se primjenjuju u vodoprivredi.

Podaci o temperaturi zraka na općini Jablanica različiti su u pojedinim područjima i ovise o nadmorskoj visini čija je razlika jako izražena. Na području općine Jablanica izgrađena su postrojenja za proizvodnju električne energije. Lokalni resursi, koji se koriste za proizvodnju toplotne energije su biomasa šuma (ogrebno drvo).

10.3 Agrozoniranje proizvodnje

Zona sitnih poljoprivrednih gazdinstava (pretežno mješovita) ograničena su na uzak izbor konkurentskih poljoprivrednih proizvoda (na povoljnim položajima od 500-6000 m.n.v.). To su ravna, blago nagnuta i nagnuta poljoprivredna i strma zemljišta koja naginju obalama Jablaničkog jezera. Ova zona izuzetno je povoljna za uzgoj kontinentalnog voća, a na pristojnim terenima uz Jablaničko jezero i mediteranskim vrstama ova zona se može podijeliti na tri podzone.

1. Pristojne strane Jablaničkog jezera;
2. Područje doline rijeke Neretve;
3. Područje nadmorskih visina 400-600 m.

U takvom području programira se proizvodnja kontinentalnog voća, povrtnih kultura, proizvodnje mesa i mlijeka itd.

Brdovito i planinsko područje između 500-600 m. nadmorske visine sa manjim dijelom prirodnih livada i većim kamenitim proizvodnim prostorima i obraslim šikarama jeste zona koja je značajno izložena eroziji. U ovoj zoni preporučujemo proizvodnju ovaca i koza.

Visoko područje općine Jablanica od 750-1000 m. nadmorske visine namijenjeno je isključivo za ovčarsku proizvodnju i predstavlja ekstenzivnu proizvodnju.

Područje Baćanskog polja možemo pozicionirati kao zonu navodnjavanja koja je podesna za uzgoj voćarskih, povrtnih kultura i ljekovitog bilja.

10. 4 Voćarska proizvodnja

U pred ratnom periodu na širem prostoru općine Jablanica voćarska proizvodnja imala je svoje mjesto među ostalim proizvodnjama iz agrarnog kompleksa. Prostor općine se može podijeliti u tri zone: riječne doline od 200-700 m gdje je gro voćarske proizvodnje, planinske zaravni od 700-1.200 m i visoke planine od 1.200-2.070 m. Ozbiljnija proizvodnja se odvija u nižim dijelovima gdje je moguće primijeniti mehanizaciju u cilju sprovođenja savremene agrotehnike i zaštite zasada od bolesti i štetočina. Naselje Lug, Doja Jablanica, Glogošnica, priobalni dio do Dragan sela, te područje Zlete i Doljana interesantni su za voćarsku proizvodnju. Bogatstvo prirodnim vodotocima čitavom kraju daje značaj, jer će se moći u dogledno vrijeme više ulagati u sisteme za navodnjavanje, a time i na porast intenzivnosti proizvodnje. U periodu do rata proizvodnja je bila uglavnom ekstenzivnosti proizvodnje.

U periodu rata proizvodnja je bila uglavnom ekstenzivnog karaktera sa niskim stepenom primjene mehanizacije, niskim ulaganjima u agrotehniku i zaštitu od bolesti. Jedan dio proizvedenih količina voća plasiran je na tržište Jablanice, Mostara, Konjica, Sarajeva i drugih mjesta u svježem stanju uglavnom prodajom u individualnoj režiji i putem pijaca. Veći dio sirovine šljive, jabuke, kruške, dunje, višnje i oraha koristio se za preradu u alkohol, pekmez, bestilj, džem, slatko, sok i sirće i kao takav realizovan, dok se manji dio zadržavao za vlastite potrebe porodice.

Od voćnih vrsta, šljiva je zauzimala najveće površine i imala najveću proizvodnju. Sorta Požegača je bila najraširenija oko 90 %, ali u posljednje vrijeme stabla sve više obolijevaju od virusa «Šarke» koji prijeto da ju potisne sa ovih prostora. Značajno mjesto iza šljive ima trešnja koja je vrlo raširena i rađa redovno na prostoru općine Jablanica.

Pored ovih vrsta, u ukupnoj voćarskoj proizvodnji velik broj stabala otpada na jabuku i krušku gdje se na terenu, pored kulturnih (modernih) sorti, može naći obilje dobrog autohtonog sortimenta koji u eri ekološke proizvodnje bez ili sa smanjenom upotrebom hemije ima budućnost i tržište, kako na domaćem tako i na stranom tržištu.

Ostale voćne vrste, kao što su kajisija, višnja, dunja, orah i kesten imaju značaj, ali im je rasprostranjenost manja, a time i skromnije učešće u proizvodnji.

Pregled proizvodnje voća u općini Jablanica u periodu 1998-2001.godine

1998.godina

r.b.	Voćna vrsta	Ukupan prinos u t	Prosječna cijena za 1 t u KM	Korišteno za		Ukupna vrijednost u KM	
				ishranu	preradu	za ishranu	za preradu
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Jabuka	25	1.000	25	--	25.000	--
2.	Kruška	10,5	1.000	10,5	--	10.500	--
3.	Dunja	2	2.000	2	--	4.000	--
4.	Šljiva	440	500	--	440	--	220.000
5.	Kajsija	6	1.000	6	--	6.000	--
6.	Trešnja	56	1.000	56	--	56.000	--
7.	Višnja	7,5	500	7,5	--	3.750	--
8.	Orah	--	--	--	--	--	--

Napomena: Šljiva se uglavnom u 1998.godini koristila za rakiju, sušenje i proizvodnju domaćeg pekmeza.

1999.godina

r.b.	Voćna vrsta	Ukupan prinos u t	Prosječna cijena za 1 t u KM	Korišteno za		Ukupna vrijednost u KM	
				ishranu	preradu	za ishranu	za preradu
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Jabuka	--	--	--	--	--	--
2.	Kruška	--	--	--	--	--	--
3.	Dunja	2,5	1.500	2,5	--	3.750	--
4.	Šljiva	--	--	--	--	--	--
5.	Kajsija	4,5	600	4,5	--	2.700	--
6.	Trešnja	56	520	56	--	29.100	--
7.	Višnja	5	830	5	--	4.150	--
8.	Orah	17	1.390	17	--	23.630	--

Napomena: Zbog uticaja mraza i ostalih klimatskih nepogoda šljiva, jabuka i kruška dale su slab ili simboličan rod u 1999.godini koji statistički nije ni bilježen.

2000.godina

r.b.	Voćna vrsta	Ukupan prinos u t	Prosječna cijena za 1 t u KM	Korišteno za		Ukupna vrijednost u KM	
				ishranu	preradu	za ishranu	za preradu
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Jabuka	60	1.000	30	30	30.000	30.000
2.	Kruška	42	2.000	42	--	82.000	--
3.	Dunja	7,5	1.000	7,5	--	7.500	--
4.	Šljiva	--	--	--	--	--	--
5.	Kajsija	9	1.500	9	--	13.500	--
6.	Trešnja	52	1.000	52	--	52.000	--
7.	Višnja	15	500	15	--	57.500	--
8.	Orah	25,5	2.000	25,5	--	51.000	--

r.b.	Voćna vrsta	Ukupan prinos u t	Prosječna cijena za 1 t u KM	Korišteno za		Ukupna vrijednost u KM	
				ishranu	preradu	za ishranu	za preradu
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Jabuka	--	--	--	--	--	--
2.	Kruška	--	--	--	--	--	--
3.	Dunja	--	--	--	--	--	--
4.	Šljiva	200	440	--	200	--	88.000
5.	Kajsija	6	1.000	6	--	6.000	--
6.	Trešnja	78	880	78	--	68.640	--
7.	Višnja	10	660	10	--	28.350	--
8.	Orah	--	--	--	--	--	--

Razvojne mogućnosti

Na prostoru općine Jablanica u poslije ratnom periodu prisutne su tendencije obnove voćarske proizvodnje, ali je ona nedovoljna i spora, jer stanovništvo više ulaže u obnovu stanbenog fonda i prostora za stoku. Prostore u dolinama riječnih tokova kao i one u nižim dijelovima općine treba razvijati u smislu srednje intenzivnih voćnih vrsta (jagoda, malina, jabuka, kruška, trešnja, višnja) gdje će biti primjena visoke tehnologije sa primjenom plastenika i sistema za navodnjavanje.

Tamo gdje je šljiva imala dominantnu ulogu kako po broju stabala tako i po proizvodnji potrebno je uraditi detaljno snimanje zasada, prije svega u smislu zaraženosti na šarku. Ako analiza pokaže da je zaraženost ispod 30% onda se protiv šarke treba boriti uklanjanjem zaraženih stabala i kontrolom unošenja sadnog materijala kako bi se proces širenja usporio. Tamo gdje je zaraza šarkom veća od 30 % treba krčiti kompletne zasade i saditi druge sorte: Čačanska rodna, Čačanska najbolja, Čačanska ljepotica, Bilaska rana i Stenley.

Kod drugih voćnih vrsta jabuke, kruške, trešnje i šljive (mladi zasadi) treba pribjeći sprovođenju mjera sanacije što uključuje sistem primjene dugoročnih mjera: rezidbe, obrade, đubrenja i zaštite od bolesti i štetočina.

Na manjim površinama gdje je kvalitet zemljišta visok, gdje postoji mogućnost obrade i navodnjavanja treba ići na podizanje savremenih gustih zasada jabuke i kruške. Kod trešnje koja je na prostoru općine Jablanica po broju stabala i proizvodnji značajne kulture treba ići na laganu izmjenu sortimenta i početi saditi sorte: Stela, Sju, Van, Bing, Burlati i druge kako bi se utjecalo kvalitetniju ponudu na tržištu.

Posebnu pažnju treba posvetiti uzgoju jagodastog voća, jer je ovo u ostalim dijelovima BiH u stalnoj ekspanziji. Svjetsko tržište pokazuje interes naročito za zamrznuto voće i prerađevine. Velika nezaposlenost uzrokovana prestankom rada industrijskih i drugih kapaciteta kao i ratnim dejstvima natjerala je velik dio stanovništva da svoju egzistenciju traži u poljoprivrednoj proizvodnji i ako se time prije nisu bavili.

Proizvodnjom jagodastog voća na vlastitom imanju moguće je zaposliti cijelu porodicu i stvoriti solidan materijalni efekat. Uslovi za masovnu proizvodnju maline, jagode i kupine su: postojanje dobrog zemljišta, radne snage, organizovanog otkupa, stručne službe, blizine preradnog kapaciteta i siguran plasman na domaće i zapadno evropsko tržište. Firma «Klas» iz Sarajeva pogodan je partner za ove poslove, jer samo siguran otkup, kreditiranje proizvodnje i stručna pomoć mogu i na ovim prostorima pokrenuti ovu profitabilnu proizvodnju. Proizvođači po liniji proizvodnje moraju stvoriti nove zadruge kako bi se uspješno uključili u tržišnu utakmicu koja sa nizom domaćih i stranih firmi nije nimalo laka u današnje vrijeme.

Iako su zemljišni kapaciteti za ozbiljniju voćarsku proizvodnju u općini Jablanica skromni ipak se sa primjenom nekoliko važnih mjera može dosta postići i u grani poljoprivredne proizvodnje u narednom periodu.

Model proizvodnje jagodastog voća na površini od 0,3 ha za četveročlanu porodicu

1. Koji su učesnici u procesu proizvodnje i koje su im obaveze:
 - a) Organizator proizvodnje-hladnjača ili zadruga nudi repromaterijal na kreditnoj osnovi sa obavezom vraćanja duga u 4 godine u plodovima maline;
 - b) Proizvođač učestvuje u procesu sa: zemljištem, radnom snagom, stajnjakom, stubovima i dijelom transporta do sabirnog mjesta;
 - c) Prerađivači, organizator proizvodnje sklapa ugovor sa proizvođačem u kome su regulisana prava i obaveze između učesnika u proizvodnji;
 - d) Zadruga su organizovane na liniji udruživanja proizvođača jagodastog voća i okupljaju ljude sa užeg područja.

2. Investiciona ulaganja u podizanju zasada maline 0,2 ha; jagode 0,5 ha i kupine na 0,05 ha ili 0,3 ha za jednu četveročlanu porodicu:

a) Repromaterijal (sadnice, žica, zaštitna sredstva, leđna prskalica)	1.980 KM
b) Procijenjeno učešće proizvođača (zemljište, radna snaga, stajnjak).....	2.600 KM
c) Kamata na repromaterijal 8 %	158 KM
d) Stručne usluge za rad na terenu	150 KM
e) Godišnja rata za kredit predajom plodova počev od I godine roda	<u>534 KM</u>
Cijena uslovnog radnog mjesta:	5.422 KM

10.5 Ljekovito i aromatsko bilje

Raznovrsnost i bogatstvo ljekovitih biljnih vrsta na području općine Jablanica, tradicija u eksploataciji, mogućnost plantažiranja i dorade do poluproizvoda (destilata ili ekstrakata) nameću potrebu za definiranjem osnovnih strateških ciljeva u oblasti: **eksploatacije, plantažiranja i dorade ljekovitih biljnih vrsta.**

Nažalost, možemo konstatovati da je na prostoru BiH, prema tome i općine Jablanica iskorištenje aromatičnog i ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva neorganizovano i strateški nedefinirano.

Na temelju sagledavanja potencijalnih mogućnosti, ukupne rasprostranjenosti i bogatstva pojedinih biljnih vrsta sačinjena je fitofarmakognoksijska karta, kao i karta racionalnih i objektivnih mogućnosti za eksploataciju, plantažiranje i doradu. Strateški pravci u ovoj oblasti temelje se na činjenicama:

- Da je prostor općine Jablanica po raznovrsnosti i kvalitetu bogat aromatskim i ljekovitim biljem;
- Prostor za eksploataciju i plantažiranje ljekovitog bilja ekološki je prihvatljiv i predstavlja komparativnu prednost u odnosu na druga područja bližeg i šireg okruženja;
- Kvalitet ljekovitih biljnih vrsta i aromatičnog bilja je iznad prosječnih vrijednosti u odnosu na evropsko okruženje;
- Eksploatacija, proizvodnja i dorada ljekovitog bilja je radno intenzivna, visoko akumulativna, profitabilna i izvozno orijentirana djelatnost;
- Na prostoru H-N Kantona (lokalitet Dubrava) uspostavlja se fabrika za sušenje i preradu ljekovitog i aromatičnog bilja, što predstavlja buduće tržište otkupljenih i plantažiranih količina ljekovitog i aromatičnog bilja.

Danas, kada je postignut veoma visok stepen razvoja i primjene tehnologije u proizvodnji i doradi ljekovitog bilja u Evropi i šire, potrebe za uspostavom strateških temeljnih ciljeva na općini Jablanica su neminovne.

Dosljednom primjenom mjera, projekcijom predloženih u ovoj strategiji, u eksploataciji, plantažiranju i doradi ljekovitog bilja, obezbjeđuje se finansijski efekti koji mnogostruko premašuju finansijske efekte većine drugih povrtnih ili voćarsko vinogradarskih kultura. Veći dio ljekovitog i aromatičnog bilja, te šumskih plodova i gljiva nalazi plasman na inozemnom tržištu, pa je potpuno jasno da je strateška odrednica da se ovoj oblasti u narednom periodu planira posvetiti veća pažnja, apsolutno je opravdana.

Temeljni strateški ciljevi

Inventarizacijom rasprostranjenosti i količina pojedinih ljekovitih i aromatskih biljnih vrsta omogućuje nam da se temeljno opredijelimo za takve strateške pozicije koje su sa stručnom i tehnološkom hronologijom fazno vezane. Trenutni kratkoročni i dugoročni ciljevi orijentirani su na krajnje ekonomske parametre, prije svega na ekonomičnost, rentabilnost i sigurnost investicionih ulaganja. Analize zemljišta na općini Jablanica pokazuju da su fizičko-hemijske osobine istoga vrlo pogodne za plantažiranje pojedinih ljekovitih biljaka (koje će biti i predložene u strateškim opredjeljenjima).

Fazni slijed strateških ciljeva je:

- Organizirati racionalnu eksploataciju ljekovitog bilja, putem uspostavljene Zadrugne organizacije. Pisanim materijalima, brošurama i praktičnim savjetima podignuti razinu znanja u poznavanju osnovnih principa eksploatacije (poznavanje ljekovitih i aromatičnih vrsta, vrijeme berbe, načini berbe, vrijeme sušenja, pakovanje, certificiranje itd.);
- Plantažirati pojedine ljekovite vrste sa temeljnim ciljem da se nadomijesti nedostatak sirovine potrebne za doradu usmjerenu prema tržištu (KLAS Sarajevo, BOLETUS Sarajevo, destilerija Stolac, destilerija Vogošća, a posebno prema fabrici za sušenje i doradu ljekovitog bilja na platou Dubrave), kao i plasman na ino tržište;
- Strateški se opredijeliti za doradu ljekovitih vrsta do polu proizvoda (destilata i ekstrakata), odnosno supstanci koje je moguće dobiti iz postojeće prirodne populacije i plantažnog uzgoja:
 - a) **alkaloida** (Colhicum, Veratrum, Datura)
 - b) **glikozida** (Viola, Verbaseum, Equisetum, Primula)
 - c) **mirisnih materija** (Thymus, Valeriana)
 - d) **eteričnih ulja** (Hypericum, Mentha, Melissa)

Navedene ljekovite vrste u cjelosti odgovaraju agroekološkim i zemljišnim uvjetima općine Jablanica, a posebno iz razloga što ne zahtijevaju angažman velikih zemljišnih površina (optimalna površina je 0,2 – 0,3 h).

Projekcija mogućnosti plantažnog uzgoja ljekovitog bilja do 2008. god.

grupa	proizvod	površina ha	proizvodnja tona	obrt euro
	PLANTAŽNA PROIZVODNJA			
A	- ljekovito bilje	12	26	24.000,00
	- začinsko (aromatično) bilje	1	1,5	4.200,00
	U K U P N O	13	27,5	28.200,00

Plantažno gajenje ljekovitog i začinskog bilja racionalno je planirati na području naselja Lug, Donje Jablanice i dijela Dragan Sela.

Sirovinska osnova u plantažnom gajenju su kulture: kopar, komorač, celer, origano, peršun, bosiljak, melisa, neven, nana, kantarion.

Postupkom sušenja tretirale bi se ljekovite biljne vrste:

- a) **lisna masa** (nana, kantarion, kopriva, kunica, majčina dušica, glog, divizma itd.);
 - b) **plodovi** (jagoda, kupina, malina i šipurak);
 - c) **korijen** – ovisno o potrebama tržišta.
- Destilaciju ljekovitog bilja usmjeriti prema navedenim ljekovitim vrstama.
 - Rashladnu komoru i druge kapacitete koristiti u okviru ZZ Jablanica.
 - Laboratorijske analize povjeriti Poljoprivrednom institutu u Sarajevu.
 - Uspostaviti vlastiti matični zasad (matičnjaka, nana, kantariona, miladuh) na prostoru općine kao reprocentar za H-N Kanton.

Investiciona ulaganja i prihod plantažiranja 0,2 ha kantarion (*Hypericum p.*)

a) repromaterijal (sjeme, zaštitna sredstva itd.)	840,00 KM
b) zemljište, obrada, radna snaga itd.	920,00 KM
c) kamate na kreditna sredstva	85,00 KM
d) žetva, sakupljanje, sušenje, skladištenje, transport, ambalaža itd.	640,00 KM
UKUPNI TROŠKOVI	2.505,00 KM
PRIHOD 0,2 ha	6.450,00 KM
PROFIT	3.945,00 KM

Aspekti uposlenosti

U kontekstu navedenih strateških pravaca, mogućnosti za uposlenost svih kategorija stanovništva je izuzetno velika. Za organiziranu eksploataciju u redovnoj i dodatnoj angažiranosti moguće je na ukupno 15 t prosječne sirovine uposliti 1 izvršioca, te angažirati 3-4 berača u dodatnom vidu upošljavanja. Eksploatacija šumskih plodova i gljiva takođe je vrlo profitabilna, radno intenzivna i izvozno orjentisana djelatnost.

U uspostavi matičnog zasada, te predviđenom plantažnom uzgoju ljekovitog i aromatskog bilja, potrebno je zasnivati strateško preusmjeravanje u ovaj vid proizvodnje.

Uvjeti za provedbu predloženih mjera

Da bi se realizirali ciljevi navedeni samo u projekciji, neophodno je naglasiti da se pojedini strateški pravci mogu rješavati fazno, odnosno jedni drugima nisu uvjetovani. Otkup ljekovitih biljnih vrsta uz dobru organizaciju i uspostavu poslovnih veza sa «KLAS» Sarajevo, «BOLETUS» Sarajevo, destilerija Stolac, fabrika ljekovitog i aromatičnog bilja Dubrave moguće je realizirati. Uspostavu matičnog zasada za proizvodnju elitnog sjemena i sadnog materijala ljekovitog bilja racionalno je i opravdano realizirati.

Prijedloge za provedbu strateških pravaca u navedenoj oblasti mogli bi temeljiti na slijedećim mjerama:

1. Nosilac ovih strateških pravaca i aktivnosti bio bi menadžment ZZ Jablanica. Posebnu ulogu u revitalizaciji navedene oblasti povjeriti ZZ Jablanica koja svoju poslovnu strategiju usmjerava na organizaciju robnih poljoprivrednih proizvođača u svim oblastima i transformaciju sadašnje prirodne i dezorjentisane poljoprivredne proizvodnje u tržišnu.
2. Na nivou općine Jablanica predložiti podsticajne mjere u eksploataciji, uspostavi matičnjaka i proizvodnji (plantažiranju) ljekovitog bilja.
3. Na nivou H-N Kantona i općine interno se opredijeliti za:
 - Finansiranje programa uređenja zemljišta (od sredstava sakupljenih pretvaranjem poljoprivrednog zemljišta u nepoljoprivredne svrhe) za matični zasad i uređenje zemljišta za plantažiranje na općini Jablanica.
 - Iz sredstava za posebne namjene stimulirati proizvodnju matičnog zasada i plantažiranje, a u sezoni otkupa ljekovitih biljnih vrsta, uz povoljne uslove kreditirati nosioce otkupa (ZZ Jablanica).
 - Djelimično stimulirati, odnosno pravna i fizička lica osloboditi svih obaveza pri uvozu sušara ili drugih strojeva za sušenje i doradu ljekovitog bilja i šumskih plodova.
 - Dati prednost i potporu projektima koji tretiraju ovu oblast, te težiti povezivanju sa udruženjima pčelara zbog kompatibilnosti djelatnosti. Veći broj ljekovitih vrsta su dobra pčelinja paša, a proizvodi pčela, prije svega med i propolis, odličan su temelj da se općina Jablanica strateški opredijeli za intenzivnu proizvodnju ne samo ljekovitog i aromatičnog bilja već i pčelarstva.

10.6 Pčelarstvo

Općina Jablanica sa izvanrednim prirodnim uslovima, povoljnom klimom, bogatstvom medonosnog potencijala pruža izvanredne uslove da se u narednom periodu organizira profitabilna proizvodnja meda i ostalih pčelinjih proizvoda i uključi veći broj nezaposlenih u ovu proizvodnju.

Treba istaći da se pčelarstvom veoma uspješno mogu baviti i invalidna lica. Uključivanje ratnih vojnih invalida u pčelarsku proizvodnju zahtijeva odgovarajuću stručnu obuku za savremeno pčelarenje, obzirom da je dobra obučenos osnovni preduslov za proizvodnju od 40-60 kg meda po jednom pčelinjem društvu.

Značajne površine livada i pašnjaka obrasli šumskim rastinjem, obilje voćnih vrsta, ljekovitih trava predstavlja kvalitetan resurs medonosnog bilja koji omogućava znatno veći broj proizvodnih košnica u odnosu na postojeće stanje od svega 888 društava.

Dugogodišnjim praćenjem na području općine Jablanica u jednom desetogodišnjem vremenskom periodu u prosjeku je:

- 1 do 3 bespašne godine,
- 2 do 3 godine sa natprosječnim prinosom,
- 3 do 4 godine sa prosječnim prinosom.

Proizvodni modeli

Proizvodni modeli su koncipirani na bazi izuzetno povoljni agroekoloških uslova cjelokupnog područja općine Jablanica koje ima sve preduslove za proizvodnju ekološki čistog meda i interesa proizvođača koji bi se opredijelili za bavljenje pčelarstvom kao osnovnom djelatnošću i proizvođači sa kombinovanom proizvodnjom pčelarstvo-ljekovito bilje, voće i povrće.

I Model – Osnovna djelatnost pčelarstvo 100 proizvodnih košnica

I godina

Investiciona ulaganja	Iznos u KM	Proizvodnja-prihodi	Iznos u KM
1.Košnice	10.000	1.med (3.000 kg+8 KM/kg)	24.000
2. Rojevi	8.000	2. rojevi (20+ 80)	16.000
3.Satne osnove	6.000		
4. Rešetke	1.000		
5. Žica za okvirove	300		
6. Pogače za prihranu	800		
7. Ambalaža i naljepnice	2.400		
8. Lijekovi	500		
9. Ostali troškovi	500		
Ukupno	29.500	Ukupno	25.600

II godina

Investiciona ulaganja	Iznos u KM	Proizvodnja-prihodi	Iznos u KM
1.Košnice za proširenje 20 kom.	2.000	1.Med 30 kg/košnici 3.600 kg x 8 KM	28.800
2.Satne osnove	1.200	2. Rojevi – 20 kom	1.600
3. Rešetke	200	3. Vosak 1 kg/košnici	1.200
4. Žica za okvirove	60		
5. Ambalaža i naljepnice	2.400		
6. Lijekovi	600		
7. Transport-nove destinacije	2.000		
Ukupno	9.420	Ukupno	31.600

II godinu: troškovi: 9.420
 prihodi: 31.600
 dobit: 22.180

I+II godina: troškovi: 38.920
 prihodi: 57.200
 dobit: 18.280

Iz ponuđenih proizvodnih modela vidljivo je da je pčelarstvo visoko profitabilna proizvodnja, pogotovo ako je orijentacija na ekološki certificiran proizvod. Uslov je permanentna edukacija proizvođača i odgovarajuća kreditna sredstva sa grejs periodom od 12 mjeseci i kamatnom stopom od 2%.

Slični finansijski efekti mogu se očekivati i kod modela sa 120 (stotinudvadeset) košnica u kombinaciji sa proizvodnjom ljekovitog bilja, voća i povrća uz uslov primjene savremenih tehnologija.

II Model - 50 proizvodnih košnica**I godina**

Investiciona ulaganja	Iznos KM	Proizvodnja -prihod	Iznos KM
1. Košnica	5.000	med – 1.500 kg/kom.	12.000
2. Rojevi	4.000	rojevi-10 društava	800
3. Satne osnove	3.000		
4. Rešetke	1.500		
5. Pogače za prihranu	400		
6. Žice za okvire	150		
7. Ambalaža i naljepnice	1.200		
8. Lijekovi	250		
9. Ostali troškovi	250		
UKUPNO:	14.750		12.800

II godina

Investiciona ulaganja	Iznos KM	Proizvodnja -prihod	Iznos KM
1. Košnica za proširenje	1.000	med – 1.800 kg	14.400
2. Satne osnove	600	rojevi- 10 društava	800
3. Rešetke	100	vosak- 60 kg	600
4. Žice za okvire	30		
5. Ambalaža i naljepnice	1.200		
6. Lijekovi	300		
7. Transport-nove destinacije	1.000		
UKUPNO:	4.720		15.800

II godina: troškovi: 4.720 KM
prihod: 15.800 KM
dobit: 11.080 KM

I+II godina: troškovi: 19.470 KM
prihod: 28.600 KM
dobit: 9.130 KM

III Model – 20 proizvodnih košnica

I godina

Investiciona ulaganja	Iznos KM	Proizvodnja -prihod	Iznos KM
1. Košnica	2.000	med – 600 kg	4.800
2. Rojevi	1.600	rojevi- 5 društava	400
3. Satne osnove	1.200		
4. Rešetke	200		
5. Žice za okvir	60		
6. Pogače	160		
7. Ambalaža i nalj.	480		
8. Lijekovi	100		
9. Ostali troškovi	100		
Ukupno:	5.740		5.200

II godina

Investiciona ulaganja	Iznos KM	Proizvodnja -prihod	Iznos KM
1. Košnica za proširenje 5 kom.	500	med – 750 kg	6.000
2. Satne osnove	300	rojevi- 5 društava	400
3. Rešetke	50		
4. Žice za okvire	30		
5. Pogače	40		
6. Ambalaža i nalj.	600		
7. Lijekovi	125		
8. Transport	500		
Ukupno:	2.485		6.400

II godina: troškovi: 2.485 KM
 prihod: 6.400 KM

 dobit: 2.015 KM

I + II godina: troškovi: 8.225 KM
 prihod: 11.600 KM

 dobit: 3.375 KM

Tabela- Moguća projekcija pčelarstva na području općine Jablanica

Broj pčelara sa brojem košnica	Godina					
	2002	2003	2004	2005	2006	2007
20-30	23	30	40	40	40	40
30-50	6	10	20	30	40	50
50-70	1	5	10	20	30	40
70-100	1	5	10	20	30	40
< 100	--	2	5	10	20	30
ukupno pčelara	31	52	85	120	160	200

Tabela- Prinos meda i vrijednost proizvodnje

godina	broj košnica	prinos meda u kg	vrijednost proizvodnje u KM	
			kg/KM	KM
2002	888	26.640	7	186.480
2003	2.100	84.000	7	588.000
2004	3.600	144.000	7	1.008.000
2005	5.900	236.000	7	1.652.000
2006	8.700	348.000	7	2.436.000
2007	11.800	472.000	7	3.304.000

Imajući u vidu, da područje obiluje raznovrsnim medonosnim biljem prinosi na osnovu kojih je vršena procjena su očekivani, jer je u modelu proizvodnje ukalkulisan transport košnica na druge destinacije, bližeg i šireg okruženja u slučaju nepovoljne paše na pojedinim područjima.

Iz prethodnih tabelarnih podataka vidimo da su mogućnosti u oblasti pčelarstva značajne i da daju interesantnu mogućnost profitabilnog zapošljavanja, bilo da je orijentacija samo pčelarska proizvodnja ili u kombinaciji sa drugim vrstama profitabilne poljoprivredne proizvodnje.

10.7 Vodne sredine i razvoj akvakulture

Bogatstvo visokokvalitetnim riječnim i jezerskim vodama, autohtonim vrstama salmonida i ciprinida, te duga tradicija proizvodnje ribe i vitalnost postojećih uspostavljenih ribogojilišta su dobar preduslov za mnogo organizovaniju i kvalitetniju proizvodnju ribljeg mesa. Većina velikih ribogojilišta na prostorima BiH je punosistemna što znači da ima vlastita mrjestilišta za umjetni mrijest, inkubiranje i valjanje ličinki, sistem bazena za uzgoj mlađi i bazena za tov konzumne ribe.

Većina uspostavljenih ribnjaka ima dovoljne i optimalne količine kvalitetne vode sa preko 50 izmjena u 24 sata, ali, usljed loše organizacije, stare tehnologije i neselektivnog matičnog materijala raspoloživi prirodni resursi nisu iskorišteni ni sa 30%.

Na općini je moguće prema svim relevantnim pokazateljima mnogo šire i obimnije proizvoditi: ikru za domaće potrebe i eksport, mlađ kalifornijske pastrmke, potočne pastrmke i potočne zlatovčice za proizvodnju konzumne ribe i poribljavanje otvorenih voda, mlađ mekousne pastrmke, glavatice i mladice, kako bi se ove riblje vrste sačuvale od potpunog istrebljenja.

Proizvodnja konzumne ribe ima dugogodišnu tradiciju koja zauzima značajno mjesto, kao slatkovodna punosistemska proizvodnja.

Ekspanzija ribarstva u predratnom periodu se odvijala u više elementa:

- proizvodnja zdrave mlađi za područje Hercegovine, locirana u Blagaju;
- proizvodnja usmjerena u kaveznom sistemu;
- intenzitet udruženja Sportskih ribara, te izrada stručnih ribarskih osnova na bazi poribljavanja Jablaničkog jezera.

Za efikasno i sigurno funkcionisanje ribogojilišta na području općine Jablanica neophodno je povećati proizvodnju riblje mlađi sa trenutnih 5.500.000 na 13.500.000 komada za ukupan prostor HN Kantona, što je realno očekivati.

Povećanje proizvodnje uzrokovano je i porastom potražnje za ribljim mesom i prerađevinama od ribe, zbog pojave ozbiljnih oboljenja goveda, ovaca i svinja, uslijed čega se riblje meso pokazalo zdravstveno najsigurnijim za konzumiranje.

Zahvaljujući brojnosti i bogatstvu vodenih resursa, te hidroakumulacije sa kvalitetnom vodom na općini Jablanica, prema svim svjetskim relevantnim pokazateljima, općina ima sve uslove da postane značajan proizvođač ribljeg mesa.

Posebna povoljnost jesu povoljni uslovi za razvoj slatkovodnog ribarstva, posebno proizvodnja salmonidnih ribljih vrsta pastrmke, jezerske zlatovčice (i drugih salmonida), te uzgoj šarana kao najkomercijalnije vrste.

U betonskim bazenima Jablanice, te u kavezima instaliranim na vodenim akumulacijama će u perspektivi biti moguće proizvesti oko 800 tona ribe, što bi pored značajnih ekonomskih efekata poboljšalo i strukturu konzumirane hrane bosansko-hercegovačkog stanovništva.

U navedenom desetljeću prosječna godišnja potrošnja ribe u BiH mogla bi porasti na oko 5 kg/stanovniku, što bi omogućilo plasman oko 20.000 tona ribljeg mesa na domaćem tržištu.

Prognoze FAO ukazuju da će 2010. godine na svjetskom tržištu potrošnja ribe biti veća od ponude za 10 – 40 miliona tona. U susjednoj općini Mostar, ribogojilište Blagaj je kompletnu godišnju proizvodnju ribe uspjelo plasirati i prodati na tržištu BiH, Srbije, Kosova i Makedonije.

Velike šanse u razvoju ribarstva vide se u izvozu, ali postojeći zakonski propisi dozvoljavaju izvoz samo na prostore bivše Jugoslavije.

a) Prerađivački kapaciteti

Kompanija « Norfish – Blagaj » je 2001. godine na prostoru Salakovca izgradila fabriku za proizvodnju očišćene ribe pastrmke, crvenog mesa koja se u kašetama sa ledom od 10 – 20 kg isporučuje tržištu. Kapacitet fabrike je 20 tona dnevne prerade, pri čemu je sirovina iz vlastitih i ribnjaka kooperanata. Oslanjajući se na navedeno potencijalno tržište, ribarstvo općine Jablanica predstavlja jednu od strateških grana proizvodnje.

U narednom periodu planira se izgradnja druge fabrike za preradu ribe u dimljenu pastrmku i riblje filete kao glavne proizvode, te nusprodukt riblje ulje koje bi bilo korišteno u farmaceutskoj industriji. Kako bi fabrike mogle rentabilno da posluju, pored vlastitih sirovina potrebno je podizanje novih privatnih ribnjaka sa proizvodnjom od 300 tona ribe u jednom turnusu po jednom ribnjaku. Razvoj ribarstva postavlja i pitanje fabrike stočne hrane, obzirom da se kompletna riblja hrana uvozi.

b) Proizvodna orijentacija

Sagledavanjem vodnoga potencijala (rijeka i jezera) buduću proizvodnju ribe nužno je opredijeliti u ekstenzivni, poluintenzivni i intenzivni metoda. Ekstenzivni način uzgoja nužno je nastaviti i orjentisati na klasičan izlov ribe iz velikih vodenih površina koje su prethodno bile zasijane sa mlađi. Troškovi proizvodnje su ovdje veoma mali, ali je zato i prinos vrlo skroman.

Poluintenzivan način preporučuje se u primjeni proizvodnje na lokalitetu Jablaničkog jezera sa preporukama za manje korekcije. Prinosi u ovom načinu uzgoja su znatno veći od prethodnog, a i mogućnosti intervencije su veće.

Intenzivan uzgoj se primjenjuje kod cijenjenih vrsta ribe, pa je i kontrola nad ovom proizvodnjom kompletna. proizvodnja se obavlja u betonskim bazenima poznate zapremine, zasijavanjem sa odgovarajućom mlađi, sa unaprijed proračunatom gustom. Hranjenje je iz automatskih hranilica, a zdravstvena kontrola redovna.

Izuzetno perspektivan, strateški opravdan model proizvodnje ribe jesu «seoske riblje farme» minimalnog kapaciteta 25 tona godišnje na prikladnim mjestima neposredno uz vodotoke.

Kavezni uzgoj proizvodnje ribe u dogledno vrijeme će biti najekonomičniji zbog niskih ulaganja u opremu i kratkog roka instaliranja. Ovaj se metoda primjenjuje, kakao za salmonidne, tako i za toplovodne vrste riba. Na području općine Jablanica instalirat će se svi pomenuti načini uzgoja ribe.

Predlagači navedenog koncepta nemaju nikakve dvojbe u polaznoj procjeni da se, uz relativno male investicije (institucionalnog ili privatnog) kapitala, proizvodnja ciprinida i salmonida može u najmanju ruku utrostručiti. Logistička potpora racionalno je i dalje da bude reprocentar u Blagaju za planirane manje i veće ribnjake sa kojim bi bili uvezani u jedinstven razvojni sistem zasnovan na najpozitivnijim iskustvima savremene nauke i prakse.

U cilju dobivanja detaljnih informacija vlasnici postojećih privatnih ribnjaka nisu bili spremni na saradnju u smislu davanja podataka o veličini ribnjaka i godišnjoj proizvodnji ribe, misleći da će te podatke koristiti državne institucije u smislu regulisanja poreza i drugih dadžbina.

10. 8 Povrće

I – Značaj povrća

Povrtlarstvo omogućuje intenzivno korištenje zemljišta i sistema za navodnjavanje putem smjenjivanja dvije do tri vrste u toku godine, na istoj površini ili zatvorenom prostoru. Specifičnosti velikog broja povrća omogućuje i proizvodnju hrane u klimatskim i edafski nepovoljnim uslovima, koristeći različite načine i sisteme proizvodnje, kao što su zaštićeni prostori i sl. Njivska proizvodnja povrća u odnosu na proizvodnju pšenice može da ima veći dohodak za 7-10 puta. Jedan dunum intenzivne njivske proizvodnje povrća može da odgovara površini od 30-100 dunuma pod pšenicom, a 1 dunum stakleničke proizvodnje 600-900 dunuma pod pšenicom. Ostaci povrća predstavljaju jeftinu i kvalitetnu stočnu hranu visoke energetske i ukupne biološke vrijednosti. Od velike važnosti je povezanost povrtne i stočarske proizvodnje.

Intenzivno povrtlarstvo vezano je za korištenje stajnjaka kao organskog đubriva i kao bioenergetskog materijala za zagrijavanje zaštićenog prostora, a biljni ostaci povrća značajni su za đubrenje i kao izvor mineralnih materija.

Bogatstvo hranjivih i zaštitnih materija čini povrće značajnim u ishrani ljudi, a što je dokazano i u ovom ratu u, posebno u uslovima blokade grada Sarajeva. Povrće u ishrani osigurava oko 12 % energetske vrijednosti čovjekovog dnevnog obroka. Niža energetska vrijednost uvjetovana je manjim sadržajem suhe tvari materije (3,5-30 %), odnosno manjim sadržajem masti, bjelančevina i ugljenih hidrata u odnosu na hranu životinjskog porijekla ili zrnastih kultura. U ovom se ratu dokazalo da se uz povrće i skromnu humanitarnu pomoć može preživjeti.

II - Način proizvodnje povrća

Razvoj povrća na općini Jablanica uvjetovan je biološkim karakteristikama vrste, agroekološkim i ekonomskim činiocima. Biološke osobine omogućuju gajenje pojedinih vrsta i uz agroekološke uslove određuju način proizvodnje. Ekonomski činioci uvjetuju nivo ulaganja i određuju intenzitet proizvodnje.

Proizvodnja povrća na općini Jablanica ima sve karakteristike proizvodnje u svijetu, a to po zastupljenosti proizvodnje na otvorenom prostoru, u bašti i njivi, i u zaštićenom prostoru.

- A. Rana proljetna proizvodnja povrća na općini se zasniva u martu (salata, luk, špinat, mrkva, peršin, grašak) direktnom sjetvom u bašti i na njivi, a toploljubljive kulture gaje se iz rasada. Povrće iz rane proizvodnje namijejeno je za svježiju potrošnju.
- B. Srednje rana, odnosno srednje kasna (ljetna) proizvodnja povrća je najrasprostranjenija na općini. Povrće je najčešće namijenjeno u potrošnji u svježem stanju. Osnovu, posebno u ovom klimatskim uvjetima, čini i proizvodnja rasada u lejama ili tunelima i sadnja na otvorenom polju.

- C. Kasna (jesenja) proizvodnja povrća malo je zastupljena na općini. Namijenjena je za domaćinstvo, a dijelom i tržišne kapacitete. Povrće se najčešće proizvodi direktno iz sjemena ili iz kasnog rasada, i to u uvjetima navodjavanja, bez ili sa primjenom mehanizacije. To povrće je često druga kultura (kupus, krastavac, grah mahunar), što omogućuje intenzivno korišćenje zemljišta i rentabilniju proizvodnju.

Baštenska proizvodnja povrća na općini je uglavnom zastupljena na malim površinama, na rubnim mjesnim zajednicama, a gaje se vrste povrća namijenjene za potrošnju u vlastitom domaćinstvu ili za lokalno tržište. Baštenska proizvodnja je značajna radi zahtijeva za povećanjem broja radne snage (grah mahunar, grašak, krastavac i sl.). Ovo je intenzivni način proizvodnje povrća sa smjenom 2-3 vrste u toku godine, uz uzgoj sorti prikladnih za ručno branje. Dobrom organizacijom ono postaje i značajna robna proizvodnja.

Proizvodnja u zaštićenom prostoru je najintenzivniji oblik proizvodnje povrća. Uzgoj u kontrolisanim uvjetima odvija se u vrijeme kada klima ne omogućuje uzgoj povrća na otvorenom polju. Kod nas je to proizvodnja u toku ranog proljeća u toku jeseni i zime. Proizvodnju u zaštićenom prostoru karakterizira veća investiciona ulaganja u objekte, opremu i veći broj kvalificirane radne snage (0,6-1,0 radnika po dunumu). Pri ekonomičnom izboru kulture za zagrijavanje, vremenski dobro planirani proizvodnji i uz dobru organizaciju, proizvodnja je rentabilna. Značaj proizvodnje u zaštićenom prostoru je u kontinuitetu snadbjevanja tržišta svježim povrćem u toku godine, što doprinosi pravilnoj ishrani stanovništva.

Proizvodnju u zaštićenom prostoru nužno je usmjeriti u tri strateška pravca:

1. Niskim zaštićenim prostorom: lejama, niskim tunelima koji u osnovi služe za proizvodnju rasada, ali se mogu uspješno koristiti i za proizvodnju povrća i u periodu proljeća i jeseni.
2. Visoko zaštićenom prostoru: u staklenicima i visokim tunelima, u plastenicima, gdje se povrće najčešće proizvodi i u cjelovitom ciklusu od sjetve, odnosno sadnje do berbe. U kontrolisanim uvjetima uzgoja u zaštićenom prostoru ostvaruju se visoki prinosi kvalitetnog povrća.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru na području općine Jablanica je do unazad par godina bila nepoznanica, tek prošle godine izgrađeni su prvi plastenici na ovom području u saradnji sa IRC/om. Pomenuti plastenici su izgrađeni na tri različita lokaliteta, kako bi ukazali stanovništvu ovog područja na neiskorištene mogućnosti u ovoj proizvodnji. Općina Jablanica raspolaže veoma kvalitetnim lokalitetima za proizvodnju u plastenicima to se prvenstveno odnosi na područja sela Lug, Donja Jablanica, priobalni dio sela Glogošnica te područje Zlata i Doljana. Sva ova područja karakteriše usitnjen posjed od 200 do 1000 m obradive površine po parceli. Ovako male površine su nepovoljne za proizvodnju na otvorenom polju, ali su veoma pogodne za podizanje plastenika u kojima bi se proizvodilo povrće, cvijeće ili jagode. Proizvodnja u plastenicima na području Jablanice bi se bitno razlikovala od većine drugih plastenika na području južne Hercegovine, zbog nešto hladnije klime na ovom području proizvodnja bi se zasnivala na crnoj foliji u plasteniku. Pokrivanje zemlje crnom folijom osigurava zemljištu pogodniji toplinski i vodni režim, zadržava bolju strukturu i plodnost tla, te utiče na mikrobiološke procese u tlu.

Zbog toga se pospješuje cvijetanje i dozrijevanje plodova. Gnojivo se u pokrivenom dijelu bolje iskorištava, smanjuje se ispiranje hranjiva, naročito azota, a topljivost fosfornih i kalijevih đubriva je bolja. Pored navedenih prednosti važno je znati da je proizvodnja na ovaj način znatno jednostavnija i jeftinija nema čupanja korova, plodovi su čisti, bolje dozrijevaju. Za proizvodnju na foliji veoma su pogodne slijedeće kulture (paradaiz, paprika, krastavac, salata, jagoda kao i više vrsta cvijeća.)

Proizvodnju u zaštićenim prostorima karakterišu slijedeći parametri:

- mogućnost proizvodnje tokom cijele godine,
- vansezonsko prispjeće proizvoda,
- znatno lakši plasman proizvoda,
- 2-3 puta veći prinos po jedinici površine,
- visoka cijena proizvoda,
- bolja iskorištenost radne snage tokom godine,
- smanjen uticaj spoljnih faktora,
- znatno bolji kvalitet plodova.

Dodatni razlozi koji opravdavaju organizovanje proizvodnje u zaštićenom prostoru na području općine Jablanica jesu neposredna blizina tržišta, dosta veliki broj ugostiteljskih objekata koji su dosta veliki potrošači ovih proizvoda tokom cijele godine. Proizvodnja u plastenicima zahtjeva dosta visok nivo znanja iz ove oblasti, te je neophodno paralelno sa izgradnjom plastenika vršiti edukaciju novih proizvođača kako bi što brže i kvalitetnije ovladali ovom problematikom. U narednoj 2003. godini na području Jablanice trebalo bi se podići pet plastenika površine po 200-500 m (1,5 ha). Do 2007. godine ova proizvodnja bi trebala da se proširi na 7,0 ha što bi bila značajna proizvodnja za ovo područje.

Predračun investicionih ulaganja za plastenik od 500 m²

- građevinski materijal sa ugradnjom 14,4 KM/m ² =	7.200 KM
- sjeme, gnojivo i materijali =	645 KM
Ukupno:	7.845 KM

Godišnji prihodi u proizvodnji povrća

- paprika 4.500 kg x 1 KM/kg	4.500 KM
- salata 1.250 kg x 1 KM/kg	1.250 KM
Ukupno:	5.750 KM

PREDRAČUN TROŠKOVA PROIZVODNJE ZA PLASTENIK POVRŠINE 500 m²*Iznos u KM*

- sjeme paprike 50 gr.	70,00
- treset	160,00
- saksije fi 8 cm , 1.500 kom.	150,00
- stajnjak, 5.000 kg	100,00
- zaštitna sredstva	75,00
-mineralno đubrivo	50,00
-sjetva salate	40,00
Ukupno:	645,00

Vidljivo je da proizvodnja u prvoj godini vraća oko 70% ukupno uloženi sredstava u objekat. Ravnomjernim rasporedom investicionih troškova na duži vremenski period ostvaruje se interesantan profit tokom cjelokupnog perioda proizvodnje.

Specifikacija potrebnog materijala za plastenik 500 m²

Materijal	Jedinica mjere	Ukupna količina	Cijena KM	Ukupno
<i>Cijevi:</i>				
fi 1,2" x 2 mm	kom.	90	5,50	495,00
fi 3/4" x 3 mm	kom.	105	8,00	840,00
fi 1"x 3 mm	kom.	51	18,60	850,00
fi 5/4 " x 3 mm	kom.	21	18,00	376,00
fi 2" x 3 mm	kom.	18	20,00	360,00
bez.željezo 12"	m	300	0,70	210,00
<i>Vijčana roba:</i>				
vijak M 12 x 10	kom.	40	1,00	40,00
matica M12				
sajla fi 5 mm	m	110	0,80	88,00
sajla fi 3 mm	m	70	0,60	42,00
žabice 5 mm	kom.	40	0,50	20,00
vitlo(čekrk)	kom.	2	100,00	200,00
žica pocinč. fi 2mm	kg	40	2,00	80,00
<i>Ostali materijali:</i>				
elektroda fi 2,5 mm	pak.	6	20,00	120,00
rezne ploče 230mm	kom.	6	3,50	21,00
temeljna boja siva	kg	10	6,80	68,00
lak boja	kg	4	10,00	40,00
plastična kopča fi 1/2"	kom.	300	0,20	60,00
plastična kopča fi 3/4 "	kom.	30	0,20	6,00
plastična kopča fi 1 "	kom.	110	0,25	28,00
Beton	m ²	6	100,00	600,00
Najlon	kg	190	6,00	1.140,00
Bravarski radovi	m ²	500	3,00	1.150,00
SVEUKUPNO:				14,4 KM/m²

**MOGUĆNOST KORIŠTENJA PLASTENIKA BEZ GRIJANJA
NA PODRUČJU OPĆINE JABLANICA**

Kombinacije	Vrsta	Sjetva	Sadnja	Početak berbe	Prinos kg/m ²
I	Salata	15.11.	20.12.	10.03.	2,5
	Paradaiz	25.01.	20.04.	15.04.	7
	Salata	25.08.	20.09.	15.12.	2,2
II	Salata	15.11.	20.12.	10.03.	2,5
	Krastavac	25.03.	25-30.04.	01.06.	10
	Salata	25.08.	20.09.	15.12.	2,2
III	Salata	15.03.	15.01.	01.04.	2,7
	Paprika	15.01.	25.04.	01.06.	8
IV	Salata	15.12.	10.01.	01.04.	2,7-3,0
	Gladiola		05.04.-25.05.	06.	60 kom.
	Buranija	20.08.	--	10.09.	2,3

Pored navedenih kombinacija postoji mogućnost i sjetve (sadnje) drugih kombinacija u koje bi bile uključene kulture: kupus, mrkva, špinat, mladi luk. Posebno treba naglasiti mogućnost uzgoja jagoda u plastenicima.

Troškovi ulaganja za pojedine kombinacije proizvodnje za objekat površine 200 m² objekti manji od 200m² su nerentabilni za komercijalnu proizvodnju i koriste se za proizvodnju rasada povrća i cvijeća.

- Akrilna folija	160,00 KM
- Salata 2 turnusa sjeme	45,00 KM
- Stajnjak 2 t	50,00 KM
- NPK i KAN	30,00 KM
- Zaštitna sredstva	25,00 KM
- Paradaiz 3g	60,00 KM
- Saksije fi 10 cm 600x0,10	60,00 KM
- NPK + KAN	30,00 KM
- PVC vezivo	17,00 KM
Ukupno:	417,00 KM

Očekivani prihod:

- Salata I	500 kg x 1,00 KM =	500 KM
- Paradaiz	1.400 kg x 0,90 KM =	1.260 KM
- Salata II	440 kg x 1,50 KM =	660 KM
Ukupno:		2.420 KM

- Salata 2 turnusa sjeme	45,00 KM
- Krastavac sjeme	25,00 KM
- Crna folija 40 kg	120,00 KM
- Stajnjak 2 t	50,00 KM
- Saksije fi 8 cm 600.....	60,00 KM
- NPK + KAN	30,00 KM
- Zaštitna sredstva	25,00 KM
- PVC vezivo	17,00 KM
Ukupno:	388,00 KM

Očekivani prihod:

- Salata	500 kg x 1,00 KM =	500,00 KM
- Krastavac	2.000 kg x 0,80 KM=	1.600,00 KM
- Salata	400 kg x 1,50 KM =	660,00 KM
		<u>2.760,00 KM</u>

- Salata sjeme	22,50 KM
- Gladiola	1.426,00 KM
- Boranija	24,00 KM
- Stajnjak 3 t	75,00 KM
- NPK + KAN	45,00 KM
- Mreža za gladiole 270 m ²	170,00 KM
- Zaštitna sredstva	30,00 KM
- PVC vezivo	17,00 KM
Ukupno:	1.809,00 KM

Očekivani prihod:

- Salata	600 kg x 0,80 KM =	480,00 KM
- Gladiola	10.000 kg x 0,60 KM=	6.000,00 KM
- Boranija	460 kg x 1,50 KM =	699,00 KM
		<u>= 7.179,00 KM</u>

U odnosu na proizvodnju povrća, cvijeće daje daleko veći prihod ali zahtijeva daleko veće znanje u ovoj oblasti. U pomenutoj kombinaciji proizvodnje gladiola sadnja se obavlja u više navrata u razmaku po 7 dana kako bi se dirigovala cvatnja prema mogućnostima prodaje. Također treba izbalansirati omjer boja prema zahtijevima tržišta.

Općina Jablanica i na njenim rubnim prostorima mjesne zajednice imaju uvjete za prelaz na ekološku poljoprivredu. U okviru ekološke poljoprivrede obavezno je poštovanje svih preduslova za optimalnu i ekonomičnu proizvodnju kao što su izbor mjesta i načina uzgoja u odgovarajućim agroekološkim uslovima, udaljenost od zagađivača i intenzivnih saobraćajnica, stalna kontrola plodnosti zemljišta, kontaminacije zemljišta, vode i vazduha, bilans vode i energije, ravnoteža biljne i stočarske proizvodnje, korištenje organskih đubriva u odgovarajućem plodoredu i primjena integralne i biološke zaštite bilja, te i stalna kontrola gotovih proizvoda.

Razvoj ekološke proizvodnje povrća obuhvata:

1. Revitalizaciju sadašnjih načina uzgoja povrća,
2. Integralnu proizvodnju,
3. Uzgoj na principima biološke proizvodnje, koja će razvojem bio-tehnologije prerasti u nove biotehnoške metode uzgoja što osigurava kvalitet, zdravstvenu ispravnost i zaštitu životne sredine.

Revitalizacija sadašnjih tehnologija uzgoja odnosi se na ponovno uvođenje osnovnih agrotehničkih mjera, kao što su plodored, organska đubriva, kontrola plodnosti zemljišta i đubrenje na toj bazi, izbor manje toksičnih pesticida i primjena odgovarajućih tehnika i oruđa. To je u suštini kontrolisana konvencionalna proizvodnja.

U integralnoj proizvodnji sve metode uzgoja su optimalne i međusobno prilagođene, u čemu posebno mjesto imaju rezultati biotehnologija (nova sorta, organska, mikrobiološka, i mineralna đubriva, biološka sredstva za zaštitu bilja). Za svaki tip proizvodnje pravi se odgovarajuća tehnologija uz poštovanje opštih smjernica proizvodnje. U okviru toga značajno mjesto imaju organska đubriva, uzgoj biljaka fitocidnih svojstava, pa i primjena integralne i biološke zaštite protiv parazita, štetočina i korova.

Biološka (organska) proizvodnja podrazumjeva primjenu organskih đubriva (uz neka mineralna) i biološka sredstva za zaštitu (uz neka hemijska), kao i primjenu svih agrotehničkih mjera sa izraženim ekološkim predznakom. Ova proizvodnja obuhvata više alternativnih načina proizvodnje i dovrši ostalo je nedorečeno. Biološka poljoprivreda odvija se u okviru općih principa Međunarodne organizacije za organsku proizvodnju (IFOAM) koji ukazuju da je neophodno proizvoditi dovoljno hrane, visokog nutritivnog kvaliteta i u skladu sa prirodom, uz podsticanje i uvećanje biološkog ciklusa unutar agroekosistema i održavanje i povećanje plodnosti zemljišta. Prelaz na biološku proizvodnju je postepen i ovisi od stepena kontaminacije agroekosistema.

U toku je donošenje naših standarda za ovu proizvodnju.

Površine i prinosi povrća na općini Jablanica – Sarajevo, 1999. godine

Kultura	Površina ha	Ukupni prinos t	t/ha
Krompir	50	350	7,0
Grah	14	14	1,0
Kupus i kelj	10	60	6,0
Luk crni	15	53	3,5
Paradajz	2	7	3,5
Mrkva	8	32	4,0
Krastavac	1	36	3,0

Površine i prinosi povrća 2000 i 2001. godine na općini Jablanica – Sarajevo

Kultura	Površina ha		Ukupni prinos t		t/ha	
	2000.	2001.	2000.	2001.	2000.	2001.
Krompir	50	34	275	272	5,5	9,0
Mrkva		8,52		64		7,5
Crni luk	33	24,0	79	144	2,4	6,0
Bijeli		1,25		4		3,0
Grah mahunar		2,6		5		2,0
Grašak		1,35		3		2,0
Kupus i kelj	12	8,3	108	83	9,0	10,0
Paradajz		10,3	27	57	3,0	5,5
Ostalo povrće		29,78		148		5,0
Ukupno		120,1				

Projekcija sjetve povrća do 2007. godine
na području općine Jablanica u ha

Kultura	Plan sjetve povrća u ha	
	2000. g.	2007.g.
Krompir	34	64
Mrkva	8,52	10
Crni luk	24,0	35
Bijeli luk	1,25	1,5
Grah	2,6	5,0
Grašak	1,35	3,0
Kupus i kelj	8,3	15,0
Paradajz	15,3	11,0
Paprika	-	3,0
Ostalo povrće	29,78	35,0
UKUPNO	120,1	182,50

Programom proizvodnje povrća na općini Jablanica predviđa se uposliti novih 35 radnika. Ova uposlenost temelji se na povećanim površinama pod povrćem do 2007.godine koje su neobrađene. Upotrebom i primjenom tehnoloških dostignuća u proizvodnji povrća kao i izborom sorata najprikladnijih za ovo područje, doći će do povećanja prinosa po hektaru.

Ovo omogućuje i veću uposlenost radnika na berbi-skidanju povrća sa parcele, klasiranju, pakovanju za tržište.

Zasijane površine odabranih usjeva u Hercegovačko Neretvanskom Kantonu 2000.g.

Općina	Krompir	Grah	Luk crveni	Kupus i kelj	Paradaiz	Paprika	Luk bijeli	Dinja i lubenica
Čapljina	250	3	2	50	100	30		
Čitluk	450	10	55	23	16	4		
Jablanica	80	10	10	15	10	2		
Konjic	350	60	100	30	40	30		
Mostar	410	48	76	61	100	47		
Neum	62	8	16	6	11	6		
Prozor	270	14	14	16	24	12		
Stolac	150	30	15	60	40	60		
UKUPNO:	2002	193	288	531	341	191	46	40

Zasijane površine u općini Jablanica od 1989-1991.godine

Općina	god.	bašte	ukupno	žita	ind.bilje	povrtno bilje	krmno bilje	vrbići i topole	ugari	neobrađ. oranice
Jablanica	1989	395	242	64	--	89	89	--	--	153
	1990	494	141	58	--	45	38	--	--	353
	1991	524	158	57	--	57	44	--	--	366

Proizvodnja povrtnih usjeva od 1989-1991.godine u općini Jablanica

Općina	godina	krompir		grah		kupus i kelj		luk crveni		paradaiz		paprika		mrkva		krastavci	
		ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha	ha	t/ha
Jablanica	1989	45	10	8	2	10	10	2	4	4	8	2	10	2	6	2	8
	1990	15	10	7	1	7	10	5	6,2	4	2,5	3	7	1	5	1	4
Ostvareni prinos u BiH	1989		5,9		1,0		7,1		3,8		6,6		4,7		4,0		4,7
	1990		5,0		0,9		6,8		3,7		4,5		2,6		3,6		3,5

Površine i prinosi povrća

na području općine Jablanica od 2000-2002.godine

Kultura	2000.godina		2001.godina		2002.godina	
	površina u ha	prinos t/ha	površina u ha	prinos t/ha	površina u ha	prinos t/ha
Krompir	90	10	80	5	110	8
Mrkva	2	10	2	10	2	10
Crni luk	10	8	10	5	12	5
Bijeli luk	4	4	4	3	10	3
Grah	20	1	20	1	25	1
Grašak	5	2	10	2	15	2
Kupus i kelj	10	12	15	10	20	10
Paradajz	10	12	10	12	15	10
Paprika	2	10	2	8	5	6
Krastavci	4	15	4	15	5	10
Ostalo povrće	4	10	4	10	10	8
Kasni kupus	10	12	10	8	--	--

10. 9 Stočarska proizvodnja

A. Značaj stočarstva

Stočarstvo ima višestruki značaj za ukupnu ekonomiju. Taj značaj proizilazi iz sljedećeg:

1. Stočarstvo oplemenjuje biljne proizvode niske hranidbene vrijednosti u visokovrijednoj ljudskoj hrani.
2. Dobro razvijena stočarska proizvodnja čini 60-70% ukupne primarne poljoprivredne proizvodnje.
3. Stočarstvo zapošljava kontinuirano u toku cijele godine, radnu snagu sa polj.gazdinstvom i tako znatno povećava ukupni dohodak gazdinstva.
4. Stočarska proizvodnja, a u specifičnim uslovima općine Jablanica (reljef, nagibi, struktura zemljišta itd.) na najvećem dijelu općine, praktično je jedini način korištenja zemljišta kao poljoprivrednih resursa.
5. U skladu sa prethodnim, stočarstvo je osnovni uslov za demografsku pokrivenost prostora koji ostaje demografski pust bez ove proizvodnje.

Jasno je da je za Općinu Jablanica od vitalnog značaja zaustaviti daljnju degradaciju stočarske proizvodnje, te učiniti sve za preobraženje negativnog trenda u ovoj oblasti u pravcu razvoja.

B. Analiza razvojnih činilaca stočarstva Makroekonomski ambijent za razvoj stočarstva

U BiH makroekonomski ambijent je najznačajniji činioc razvoja poljoprivrede. Ovaj ambijent procjenjuje se kroz nekoliko bitnih elemenata koji karakterišu odnos države (tj.njena tri nivoa-BiH, Federacija BiH i kantona, u ovom slučaju HN Kantona), od kojih su najvažniji:

1. Finansijske mjere države,
2. Zakonske mjere države,
3. Kreditna politika, tj.dostupnost kapitala poljoprivrednicima, u skladu sa potrebama poljoprivrede, odnosno stočarstvo,
4. Carinska politika.

Poznate mjere i politika definišu se strategijom poljoprivrede na pomenuta tri državna nivoa.

Na žalost, nijedan od pomenutih nivoa vlasti nije donio ove strateške dokumente, te do danas ne postoji osmišljena strategija razvoja ove grane. Zbog toga se ne može ni govoriti o bilo kakvom kvalitetnom makroekonomskom ambijentu za agrar općenito pa ni za stočarstvo. Postojeće državne mjere nisu dakle rezultat usvojenih strateških opredjeljenja nego ravnodušnosti države u odnosu na agrar ili lobiranja pojedinih grupacija (uvozničko-trgovački lobi i dr.). Te mjere, stihijski donesene, izgradile su izrazito nepovoljan makroekonomski ambijent koji ne artikulira sa ambijentom kako u razvijenim zemljama Evrope tako i sa našim transakcijskim okruženjem. Zbog toga naši poljoprivrednici nisu konkurenti stranoj konkurenciji, te su trendovi u poljoprivredi iz godine u godinu negativni.

U sljedećem tekstu biti će ukratko analizirani pojedini od navedenih elemenata koji definišu osnovne karakteristike makroekonomskog ambijenta za agrar.

1. Finansijske mjere države

Ovdje se u prvom redu podrazumijevaju finansijski podsticaji pojedinim selektiranim proizvodnjama koje bi trebali da daju entitet, tj. FBiH i HN Kanton. Do sad je, praktično, minimalno potencirana proizvodnja mlijeka (prodanog mljekarama!) i duhana i to iz budžeta F BiH. Poljoprivrednici općine Jablanica nisu participirali u ovome. Ista su očekivanja i za 2003.godinu. Kanton do sada nije imao budžetska sredstva za razvoj poljoprivrede.

2. Kreditna politika, tj. dostupnost kapitala

Ne postoji specifičan oblik kreditiranja poljoprivredne proizvodnje koji bi odgovarao biološkom sapecifičnostima ove grane. Postojeći bankarski krediti su neprihvatljivi za poljoprivrednike (visoka kamata, kratak rok otplate, kratak grejs period) a i obezbjeđenje za sigurnost otplate koje se traži od banaka (hipoteka i dr.) onemogućuje potencijalne investitore da dobiju kredit. Treba istaći da banke ne žele da kreditiraju poljoprivrednike, jer su u njih izgubile povjerenje iz poznatih razloga.

Dražava je, na žalost, izbjegavala da primjeni najadekvatnije mjere – regresiranje kamata, čime bi se mogao aktivirati značajniji bankarski finansijski potencijal. Izvjesna kreditna aktivnost postoji zahvaljujući zavodima za zapošljavanje, te sredstvima kojima se pomažu demobilisani borci.

3. Carinska politika

Ovo područje reguliše se na nivou države BiH i izrazito nepovoljno riješeno. Naime, stupanj tzv. zaštite ključnih poljoprivrednih proizvoda je vrlo nizak (znatno niži u odnosu na okruženje) za ključne proizvode kao što su mlijeko i živa stoka. Zbog toga su razvojne šanse ovih grana vrlo slabe, što pokazuju stagnantni ili negativni trendovi.

Nedavno potpisani međunarodni ugovor u carinskoj uniji sa susjednim zemljama još su više pogoršali stanje i dali šansu znatno razvijenijim poljoprivredama tih zemalja.

Da bi situacija bila još gora, naša vlast nije sposobna niti da primjeni druge dozvoljene vancarinske mjere da bi ograničila stranu konkurenciju. Istovremeno, te mjere koriste zemlji protiv naše robe zemlji sa kojima smo ušli u carinsku uniju.

4. Zakonske mjere u poljoprivredi

Nedostaju ključni zakoni kao što su Zakon o poljoprivredi, Zakon o potsticajima i dr., a Zakon o stočarstvu je arhaičan i ne korespondira sa evropskim zakonodavstvom. Ne postoje niti njegova podzakonska akta. FMPViŠ pokazalo se apsolutno nesposobno da riješava ovu problematiku te je, nažalost, inertno na zakonske inicijative stručnih institucija i experata.

Zbog navedenog u stočarstvu ne postoji uzgojno-selekcijaska služba, kao bitni preduslov unapređenja ove grane.

III Tržište za stočarske proizvode

Ovo je bitan razvojni činilac za stočarsku proizvodnju. . Iako postoje veliki deficiti svih značajnih polj. i stočarskih proizvoda (vidi bilanse stočnih proizvoda), zbog lošeg carinskog režima, stočarima je otežano plasirati neke važnije proizvode, kao što je mlijeko i njegove prerađevine. Dana se u trgovinama prodaje više od 60% mlijeka i prerađevina iz uvoza. Otkup mlijeka u F BiH godinama je stagnirao, a u 2002.godini primijetan je pozitivan trend zahvaljujući povećanju premije za mlijeko (sa 5 na 14 feniga).

Loša carinska politika uzrokovala je slabo pokrivanje terena sa mrežom otkupa. Naime, dijelu mljekare lakše je uvoziti svježije ili koncentrovano mlijeko ili mlijeko u prahu, jer na ove proizvode nema prelevmana.

Do sada na području Jablanice nije organiziran otkup mlijeka, te je to, uz ostalo, spriječilo razvoj govedarstva u Općini.

Ovčarska proizvodnja je u znatno povoljnijem položaju, kad je riječ o plasmanu, u odnosu na govedarstvo. Ovčarski proizvodi, naime, zbog svog kvaliteta nemaju stranu konkurenciju. Tržište za janjad i ovčije proizvode postoji i plasman nije veći ograničavajući faktor.

Specifičnosti terena općine Jablanica omogućuju i razvoj kozarstva. Problem tržišta za kozje proizvode složeniji je nego za ovčije. Kozije mlijeko naše mljekare ne otkupljuju, te bi zadatak uzgajaća koza bio ovladavanje proizvodnjom kvalitetnih kozjih sireva. Jarad naših koza pogodna su za klanje sa relativno malom težinom , 12-13 kg, te zato ne mogu konkurisati janjadima. Uvođenje koza kao plemenitijih rasa nije oportuno, jer one traže bolje uslove ishrane, držanja i menadžmenta.

Peradarska proizvodnja u BiH se brzo objavljuje poslije rata zahvaljujući biološkim karakteristikama peradi (brza reprodukcija, podjela rada na pojedine faze, mogućnost "industrijalizacije" proizvodnje, proizvodnja u urbaniziranom ambijentu, za razliku od ovčarstva). Treba istaći i relativno dobru carinsku zaštitu. za ovu proizvodnju. Plasman za brojere je osiguran putem specijaliziranih klaonica za perad sa kojima potencijalni investitor treba da stupi u odnos. Plasman jaja u slučaju Jablanice vezati za lokalno tržište i za grad Mostar.

III Bilansi stočarskih proizvoda

Ovdje su dati bilansi za mlijeko, goveđe i ovčije meso te peradarske proizvode. Napominjemo da nema egzaktnijih statističkih podataka za ovu oblast, te je ovdje prezentirana naša procjena. Uvid u blanse pomaže nam pri selektiranju naših strateških opredjeljenja.

Tabela 1. Proizvodnja i potrošnja važnijih animalnih proizvoda u BiH

Vrsta proizvoda	Proizvodnja	Potrošnja		Deficit %
		po stanovniku, god	ukupna potrošnja	
-goveđe meso ("mrtva"vaga)	20.000 tona	14 kg	51.800	31.800 tona
-mlijeko	80 mil.lit. (otkup!)	100 l	370 mil.	120 mil.lit.
-ovčije meso	6.200 tona	2,5 kg	9.200	3.000 tona
-meso peradi	25.000 tona	10 kg	37.000	12.000 tona
-jaja (domaća)	350 mil.	120	414 mil.	64 mil.kom.

Napomena:

1. u BiH stanovništvo = 3,7 mil.
2. uveze se mlijeka i preradevina oko 60% od količine koja se preda u trgovačkoj mreži, odnosno ekvivalent izražen u mlijeku – oko 120 mil.lit. To govori koliko su rezerve za domaću proizvodnju i plasman mlijeka.

IV Prirodni resursi tza razvoj stočarstva općine Jablanica

U prirodne resurse ubrajamo zemljište i klimu. Općina Jablanica posjeduje sljedeće zemljišne površine za stočarstvo:

	ha
1. Oranice	1.080
2. Livade	1.400
3. Pašnjaci	7.246

Oranično zemljište locirano je u doljanskom dijelu općine i tu je intenzivna proizvodnja povrća u odnosu na proizvodnju stočne kome.

Ostaju livade i pašnjaci kao potencijalni resurs za uzgoj goveda i ovaca i dijelom koza, uz napomenu da se koze lociraju tamo gdje ni jedan drugi način eksploatacije zemljišta nije moguć, ali i gdje se ne izazivaju problemi erozije zemljišta i gdje ne dolazi do sukoba sa interesima vodoprivrede i šumarstva.

Karakteristike pašnjaka.

Riječ je uglavnom o degradiranim pašnjacima na velikim nagibima, sa plitkim slojem plodnog zemljišta i sa povezanom krečnjačkom podlogom. Zbog toga, a i zbog sušnog ljetnog perioda, prinosi ovih pašnjaka su vrlo niski-niži od državnog prosijeka od oko 0,5 tona/ha (preračunato u sijeno).

Mogućnost boljeg korištenja livada i pašnjaka

Da bi se povećao proizvodni potencijal livada i pašnjaka potrebno je primijeniti poznate agromeliracione, odnosno agrotehničke mjere u gazdovanju sa njima. Ove mjere moguće je implementirati na gazdinstvima pojedinih stočara koji budu ozbiljnije zainteresirani za intenzifikaciju stočarske proizvodnje. To su u prvom redu odnosi na buduće vlasnike stoke, a 4 i više krava te većih stada ovaca.

Ovdje ćemo ukratko navesti neke od pomenutih mjera:

Livade

- razbacivanje vještačkog đubriva rano na proljeće (tj.prije početka vegetacije),
- prihranjivanje vještačkim đubrivom nakon prvog otkosa,
- drljanje (prije vegetacije!),
- rana košnja (u momentu klasanja trava, odnosno početka cvjetanja djeteline), čime se daje šansa drugom otkosu drugom otkosu, te dobije sijeno boljeg kvaliteta.

Pašnjaci:

- uništavanje korova,
- pregonsko napasivanje itd.

Navedenim mjerama prinosi sa livada mogu se udvostručiti uz promjenu botaničkog sastava u korist kvalitetnijih biljaka.

V. Krmni bilans

U sljedećim tabelama prezentirana je procjena proizvodnje stočne hrane (izraženo u sijenu) na livadama i pašnjacima, te je taj podatak uspoređen na području Općine. Procjena proizvodnje krme dato je u dvije varijante- sadašnja proizvodnja i moguća proizvodnja pod uslovom da se primjene pomenute agrotehničke mjere u gazdovanju sa livadama.

Tabela 2. Potrebe stočnog fonda Općine Jablanica za voluminoznom krmom (izraženo u sijenu)-tona

Vrsta stoke	broj grla	Potrošnja po grlu, god.	Ukupne potrebe
1.goveda-ukupno	1.500	--	--
-krave i steone junice	900	7	3.600
-ostalo	600	2	1.200
2. Ovce	800	0,6	480
3. Koze	650	0,1	65
Svega:			5.345

Tabela 3. Procjena proizvodnje krme (sadašnja i moguća) – tona

	ha	Proizvodnja (prinos)			
		sadašnja		moguća	
		po ha	ukupno	po ha	ukupno
livade	1.400	1,5	2.100	3,0	4.200
pašnjaci	7.246	0,6	4.347	0,6	4.347
oranice (pod krmnim usjevima)	75	4,0	300	5,0	375
Svega:			6.747		8.922

U krmni bilans uključena je ukupna površina livada i pašnjaka, kakva se evidentira u općinskoj evidenciji! Koliko je taj podatak usklađen sa stvarnim stanjem, nije nam poznato. Naime, moguće je da je došlo na terenu do većih ili manjih promjena u namjeni zemljišta. Prinosi krme izraženi u sijenu procijenjeni su na bazi poznatih državnih prosjeka za pašnjake (0,6 t/ha) i livada (1,5 t/ha).

Na osnovu takvih procjena došlo se do saznanja da sadašnji proizvodni potencijal za proizvodnju krme nije iskorišten zbog manjeg broja stoke (višak krme je $6.747 - 5.345 = 1.402$ tone).

Meliorizacijom livada prinos na njima bi se udvostručio, čime bi se proizvodnja krme povećavala za 2.175 tona, čime bi se moglo prihraniti novih 4.000 ovaca (ili odgovarajući broj krava).

Analiza krmnog bilansa ukazala je na mogućnost praćenja stočnog fonda, odnosno da je moguće razvijati stočarsku proizvodnju na bazi resursa koje posjeduje Općina.

Napomena: Proizvodnja svinja, konja i peradi nije uključena u ovaj bilans kako zbog malog broja ovih vrsta životinja tako i zbog činjenice da perad i svinje ovise uglavnom od otpadaka iz domaćinstva.

VI. Raspoloženje potencijalnih farmera za stočarstvo

Ovo je vrlo važan faktor od kojeg zavisi korištenje prirodnih resursa i realizacije bilo kakve razvojne politike.

Zainteresiranost za ovu granu uslovljena je sa:

- mogućnošću plasmana stočarskih proizvoda,
- agroekonomskom ambijentu,
- mogućnošću dobijanja kredita,
- ličnim preferencijama prema stočarstvu.

Treba napomenuti da je poljoprivreda na rang u ovih preferencija posljednja grana.

C. Strateška opredjeljenja u stočarstvu-neophodne mjere

I Ciljevi

1. Maximalno iskorištavanje prirodnih resursa (zemljišta) i ljudskih potencijala
2. Stvaranje robnih proizvođača u stočarstvu,
3. Tehničko-tehnološka transformacija stočarstva kako bi postala konkurentna na tržištu,
4. Zapošljavanje dijela seoske populacije i usporavanje transfera stanovništva sa selu.

II Predpostavke razvoja

1. Bolji agroekonomski ambijent (poticaji, zaštita),
2. Dostupan kapital,
3. Zainteresirani farmeri,
4. Osiguran plasman proizvoda.

O ovim činiocima razvoja bilo je riječi u prethodnim poglavljima. Za sada se ne mogu očekivati bitnije promjene u agroekonomskom ambijentu. Te promjene mogu se očekivati hitnije promjene u agroekonomskom ambijentu.

Te promjene mogu se očekivati u domenu potsticaja i to za 2-3 godine. Kad je riječ o dostupnom kapitalu (kreditu), očekuje se usmjeravanje općinskih sredstava za ove namjene. Također se očekuje aktiviranje otkupa mlijeka. Plasman u ovčarstvu nije veći problem. Slična je situacija i sa peradarstvom i svinjogojstvom.

Prema podacima od stručne službe Općine, postoji zainteresiranost za ovu granu.

III – Strateška opredjeljenja

Iz analize razvojnih činilaca za stočarstvo općine Jablanica nameću se sljedeća strateška opredjeljenja:

- ovčarska proizvodnja,
- proizvodnja mlijeka,
- kozarstva.

Ove tri proizvodnje aktiviraju prirodne resurse i mogu radno angažovati veći broj nezaposlenog stanovništva i dati mu mogućnost da obezbjedi sredstva za egzistenciju.

Definisanje strateških opredjeljenja podrazumijeva aktivan odnos Općine prema tim proizvodnjama i to kroz finansijska i druge mjere koje su u njezinom domenu.

Druge stočarske proizvodnje (svinjogojstvo, peradarstvo) su od sekundarnog značaja. One će imati razvijenu šansu u mjeri u kojoj to dozvoljavaju uslovi na tržištu, a kad je riječ o peradarstvu (podrazumijeva se krupna robna proizvodnja), i od spremnosti potencijalnih poduzetnika da investiraju u ovu granu i prihvate rizike tržišta.

Iz krmnog bilansa vidljivo je da krmna baza omogućuje držanje znatno većeg broja stoke u odnosu na sadašnje stanje. Plasman janjadi je također orijentisan na područje Jablanice, na putu Sarajevo-Mostar dnevno se u restoranima prodaje oko _____. Ostaje problem kreditiranja u objekte i stoku.. Realan razvojni cilj u ovoj grani je 3.000 rasplodnih ovaca u 2007.godini i 50 gazdinstava koja drže ovce (u prosjeku po 60 ovaca).

III.2. Kalkulacija u ovčarstvu:

U tabeli je dat prikaz rentabilnosti ovčarske proizvodnje u više varijanti. Naime, rentabilnost ovisi , pored cijene inputa i autoputa, i od toga da li se koristi kredit za štale, opremu i osnovno stado (tzv. green field investicije) ili se radi o proširenju postojeće proizvodnje bez većih investicija. Također, rentabilnost ovisi i od načina iskorištavanja ovaca, tj. da li se dobiju mliječni proizvodi ili se samo proizvode jagnjad. U područjima gdje se ovce mužu (područje Vlačića, Livna i dr.) mliječni proizvodi čine 50 % ili više u prihodne ovce. Muža ovaca i proizvodnja mliječnih preradevina pretpostavlja angažman čitave familije i danas se obično kombinira držanje ovaca i muznih krava, te se proces proizvodnje mlijeka (i preradevina) vrši praktično preko cijele godine.

Tamo gdje vlasnici ovaca nisu spremni za mužu ovaca, potrebno je intenzivirati proizvodnju janjadi i razbiti tzv. sezonalnost u reprodukciji da bi se dobila 3 janjenja u 2 godine, tj. 1,5 janjenja po ovci godišnje.

Ovo se postiže intenzivnijom ishranom ovaca nakon zalučnja janjadi i to nekim koncentratnim krmivom (žito) što izaziva pojavu polnog žara. Na ovaj način izbjegava se visoka sezonska ponuda jagnjadi, te se osigurava ravnomjernija ponuda u toku cijele godine, što se podudara sa potrebama tržišta. Ovakvu praksu primjenjuju ovčari na Bjelašnici tempirajući tako janjenje i iskorištavajući bolje biološki kapacitet ovaca.

Kod varijante sa investicijama u objekte, opremu i stoku pošli smo od hipotetične cijene kapitala i duljine grejs perioda, a ne od realnih (danas!) načinih uslova. Naime, ovi su uslovi neprihvatljivi za potencijalne stočare, te se mora računati na općinska sredstva kojima bi se ili regresirale bančine kamate ili bi se direktno koristilo za investicije. Dakle, pretpostavka je da su kamate 4 %, a grejs period 2 godine, otplata 7 godina.

Proizvodne kalkulacije u ovčarstvu

A. Prihod

Tabela _____ Prihod u ovčarstvu
(farma od 70 rasplodnih ovaca)

Proizvodne varijante

	I varijanta (jagnjad)	II (jagnjad+mlijeko)
1. 70 ovaca x 1,3 janjeta x 25 kgx 5 KM	11.375 KM	--
2. 70 ovaca x 1,0 janjadi x 25 kg x 5 KM	--	8.750 KM
70 ovaca x 12 kg sira x 6 KM	--	5.040 KM
Ukupno:	11.375 KM	13.795 KM

B. Troškovi

Tabela _____ Troškovi proizvodnje u ovčarstvu
(farma od 70 ovaca) – KM –

Varijante

Vrsta troška	I (bez zaduženja kod banke)	II (uzima se kredit za objekat i stoku od 15.000 KM)
a. stočna hrana		
- sijeno (0,2 KM/kg)	3.500	3.500
- žito (0,3 KM/kg)	840	840
b. lijekovi (8 KM/ovca)	560	560
c. veterinarske usluge	350	350
d. troškovi prodaje	200	200
e. ostali troškovi	300	300
f. otplata kredita (glavnica 15.000 KM)	--	3.500
	5.750	9.250

Napomena: (1) Kredit se otplaćuje 7 godina (prve dvije su grejs period!) te se glavnica otplaćuje 5 godina. Visina kredita je 15.000 KM. Predpostavka je da se nabavlja ženska janjad.

Dobit

Napomena: Ovdje termin "dobit" sadrži u sebi trošak rada (radna snaga)!

Tabela _____ Moguća dobit iz ovčarske proizvodnje

	Varijanta I (bez muže ovaca)		Varijanta II (sa mužom ovaca)	
	bez kredita	sa kreditom	bez kredita	sa kreditom
prihod	11.375	11.375	13.795	13.795
troškovi	5.750	9.250	5.750	9.250
Dobit	5.625	2.125	8.045	4.545

Iz prethodne tabele vidljivo je sljedeće:

- a) Sa stadom od 70 ovaca postiže se mala dobit ukoliko se ulazi u proizvodnju na bazi investicije u štale i osnovno stado bez obzira što je kredit relativno povoljan (na 7 godina, uz grejs period 2 godine i kamatu od 4 %). Uz običajene uslove koje daju banke nije moguće investirati u ovčarstvo. Šansu imaju samo oni koji već imaju štale i stoku, te uzimaju manja sredstva za proširenje proizvodnje.

b) Prednost imaju ovčari koji mužu ovce i proizvode sireve, kao što je to praksa u općini Konjic. Ukoliko se ne želi ići na tu varijantu, onda treba intenzivirati proizvodnju jagnjadi povećanjem plodnosti ovaca sa ciljem da se janje 3 puta u 2 godine, tj. da se donije 1,4 –1,5 janjadi po ovci godišnje. Ovo predpostavlja edukaciom ovčara i raskidanje sa tradicionalnom praksom.

Rezerve za smanjenje troškova: Intenzifikacijom proizvodnje sijena na vlastitim livadama može se sniziti cijena sijena na 0,12-0,15 KM/kg, čime bi se znatno smanjila cijena stočne hrane u kalkulaciji.

c) Potencijalni ovčari koji tek žele ući u ovu proizvodnju, mogu realno početi sa manjim brojem ovaca (20-30) te postepeno povećavati njihov broj od svoga priploda.

d) Vlasnici ovaca koji posjeduju stado, te koji nemaju obaveze po kreditima mogu sa stadom od 70-100 ovaca obezbijediti egzistenciju za svoju familiju pod uslovom da postignu produktivnost po ovci prikazanu u tabeli.

III.3. Objekti za smještaj ovaca

Dobar smještaj u ljetnom-pašnom i zimskom-štalskom periodu smatra se neophodnim u cilju ostvarenja maksimalne proizvodnje.

U ljetnom periodu kada se ovce drže na paši uobičajeno je da se zatvaraju u torove. Torovi se premještaju svaku treću noć ukoliko je vrijeme vlažno, a u sšnom periodu drže se i više noći u jednom toru. Ovca traži suh ležaj tako da se mogu i ljeti smještati na rešetkasti drveni pod na otvorenom ili pod nastrešnicom. Takve torove sa rešetkastim podom praktikuju farmeri u nekim zapadnim zemljama.

U zimskom periodu treba raspolagati sa ovčarnikom gdje se maksimalno isključuje učešće ljudskog rada. To je moguće kada se u ovčarnik ugrade slijedeća rješenja:

- drveni rešetkasti pod u cilju održavanja visokog higijenskog nivoa i sprečavanje širenja zarazne šepavosti sa dubinom deponije do 80 cm,
- površina poda po ovci i janjetu smanjuje se na rešetkastom podu i iznosi najmanje 1,2 m²,

- ovce se smještaju u manje grupe po boxovima od 25 ili 50 komada kada se isključuje konkurencija u konzumiranju hrane, a povećava se individualna kontrola životinja, pregrade između boxova su montažno-demontažne,
- postavljaju se pojilice za vodu u vidu korita, tako da jedna pojilica opslužuje dva boxa,
- konzumiranje hrane vrši se iz jaslala putem lotri, kada se smanjuje rastur i zagađivanje,
- hranjenje se vrši putem krmnog hodnika, te se ovcama može ponuditi jedno hranjenje dnevno sa većom količinom sijena,
- sjenik treba da se nalazi u sastavu ovčarnika (sjeverna strana) iz kojeg se ulazi na krmni hodnik, a to znači da je sijeno pod krovom i zaštićeno je od vanjskih utjecaja čime se održava visoka hranjiva vrijednost,
- ovčarnik se gradi od najjeftinijeg materijala kao što su daska, okorci i dr. Bitno je da ne prokišnjava i da nema propuha. Ovca podnosi zimi niske temperature, ali je bitno da prilikom janjenja ne izmrzavaju periferni dijelovi janjadi (rep, noge, uši i dr.),
- čišćenje stajnjaka iz deponije vrši se jedanput ili dva puta godišnje što zavisi od dubine deponije, a rešetkasti pod također je montažno-demontažni,
- uz ovčarnik izgraditi bazen za kupanje, koji može opsluživati veći broj farmera.

Lokacija ovčarnika zahtijeva izgradnju na ocjedilom zemljištu koja nije na udaru vjetrova, da je dovoljno izložena dnevnom svjetlu, te da je pristupačna za dotur hrane i odvoz stajnjaka.

III.4. Neophodna oprema

Za opsluživanje ovaca, pored ugrađene opreme (jasle, letve, pojilice, pregrade, pokretni boxovi za janjenje, hranilice za janjeći koncentrat) potrebno je osigurati dodatnu opremu i to:

- električni aparat za strižu,
- kolica za prevoz hrane,
- automatski ručni pištolj (drenč) za razna tretiranja,
- vaga za vaganje životinja,
- ručne makaze za strižu i rajseri za orezivanje papaka. i dr.

III.5. Zdravstvena zaštita

Patologija ovaca zastupljena je sa različitim bolestima koje predstavljaju veliku opasnost, jer se često znaju masovno pojaviti i brzo širiti. Zaštitne mjere obuhvataju:

- profilaktičke mjere u preventiranju zaraznih bolesti (dezinfekcija, higijenska ispravnost hrane i vode, higijena radnika, uklanjanje uginulih životinja i dr.),
- imunoprofilaksa i mjere suzbijanja pojedinih zaraznih bolesti (obavezno 2 puta godišnje kupanje protiv ekto parazita i sva tretiranja protiv endo parazita, zatim zaštita od enterotoksemije, antraksa i šuštavca, zaraznog pobačaja, listerioze, zarazne šepavosti i kontagiozne ektime),
- protivparazitarna zaštita (metilja-fasciloze, želučano-crijevne trihostrongiloze i strongiloze, menezioze i kokcidioze) i
- povremena dijagnostička ispitivanja u cilju otkrivanja skrivenih infekcija.

Zdravstvena zaštita ovaca obrađena je u posebnom poglavlju sa detaljnim uputama preveniranja i liječenja pojedinih bolesti.

III.6. Predračun potrebnih sredstava za investicije

Povećanje stoke sa 700 na 3.000 ovaca, tj. za novih 2.300 ovaca moguće je ostvariti uz sljedeće investicije:

- osnovno stado, tj. ženska janjad: $2.300 \times 150 \text{ KM} = 345.000 \text{ KM}$,
- štale (proširenje postojećeg štalskog prostora i izgradnja novih objekata)

100.000 KM
Svega:
445.000 KM

Ukoliko bi se ova sredstva raspodijelila na 5 godina, godišnje bi se trebalo obezbijediti oko 90.000 KM povoljnih kreditnih sredstava.

III.7. Razvojni ciljevi u proizvodnji mlijeka

Na području općine Jablanica evidentirano je 1.500 goveda, od čega 900 krava i steonih junica. S obzirom da nema otkupa mlijeka, nema ni farmi sa većim brojem krava. Većinom se radi o gazdinstvima sa jednom kravom. Od 1.500 poljoprivrednih gazdinstava (uključujući tu i mješovita), krave posjeduje manje od polovine od njih. Ovakva disperzija krava govori o naturalnom karakteru proizvodnje u govedarstvu.

Proizvodnja mlijeka po kravi procjenjuje se na 1.500 l (plus oko 500 l što posisa tele). Naturalni karakter proizvodnje uzrokuje i njenu ekstenzivnost u proizvodno-tehnološkom smislu, što znači da je organizirani otkup mlijeka uslov njezine pasminske i tehnološke transformacije.

Tehničko-tehnološka transformacija u uslovima općine Jablanica podrazumijeva:

- a) Koncentraciju proizvodnje na farmama od 3-5 krava,
- b) Izmjena – konsolidacija pasminskog sastava goveda u skladu sa zemljišnim i klimatskim karakteristikama terena,
- c) Intenzifikacija proizvodnje stočne hrane (meliorizacija livada, vještačke livade itd.) i poboljšanje njezinog kvaliteta kroz izmjene u rokovima košnje i način spremanja,
- d) Obezbjeđenje potrebne opreme za rad na farmama (spremanje sijena, strijna muža stoke na farmama sa 4 i više krava, zajednička mehanizacija za obradu zemlje),
- e) Kvalitetna oplodnja krava u skladu sa uzgojnim programom u cilju realizacije uzgojnih ciljeva,
- f) Instaliranje nekoliko manjih laktofrizera (od 200-300 l). Realan razvojni cilj do 2007.godine (tj. za kraj petogodišnjeg perioda) je osposobljavanje 30-50 farmi za robnu proizvodnju mlijeka, sa 140-200 krava.

Tržni višak mlijeka na ovim farmama iznositi će po kravi 2000 l/god, odnosno ukupno godišnje 280.000 – 400.000 litara (mlijeko za telad i za potrebu domaćinstva nije uračunat!). Ovome treba dodati još mlijeko koje se može otkupiti od vlasnika koji drže 1-2 krave kakvih ima još nekoliko stotina. Ova količina može se procijeniti na oko 150.000 l/god. Realna procjena je da će dnevno moći otkupljivati oko 1.500 l mlijeka.

Intenzivnija proizvodnja mlijeka može se planirati i realizirati u dolinskim predjelima Općine, tj. tamo gdje postoje uslovi za intenzivniju proizvodnju krme, dobri putevi i relativno urbanizirani i prihvatljivi uslovi za život.

S obzirom da na općini nema uslova za veće specijalizirane mliječne farme, koje bi mogle obezbijediti dohodak na farmama, ova proizvodnja biti će samo jedan od segmenata u proizvodnji na gazdinstvu. Ukoliko je to glavna proizvodnja, kao dopunska još može biti proizvodnja povrća (farma ima potreban stajnjak) ili voća itd.

III.8. Proizvodne kalkulacije u proizvodnji mlijeka

(kredit = 8.000 KMna 7 god., 4% kamate)

A. Prihod (farma od 4 krave)

-mlijeko – 4 x 2.500 = 10.000 l x 0,70 KM (sa premijom) =

7.000 KM,

-telad – 4 x 550 KM=

2.200 KM

Ukupno prihod:

9.200 KM

B. Troškovi

-sijeno, 4.000 kg – 0,15 KM x 4 krave

2.400 KM

-koncentrati (stočno brašno i drugi): 4 x 1.200 kg x 0,3 KM

1.440 KM

- veterinarske usluge

400 KM

-otplata kredita

1.200 KM

- ostali troškovi

400 KM

Svega troškovi:

5.840 KM

C. Dobit

- Prihod: 9.200 KM

- Troškovi: 5.840 KM

Dobit: 3.360 KM

U troškove nije uračunat ljudski rad.

Rezerve za povećanje dobiti: Planirana je proizvodnja od 2.500 l (plus 500 l, što posisa tele). Dobrim radom može se podići proizvodnja za još 500-700 l, sa pasminama krava koje su primjerene ovom području (montafonas, tj. među pasmina te npr. češki simentalac).

Iz gornje analize mogu se izvući sljedeći zaključci:

- a) Ukoliko nema otplate kredita, sa stadom od 4 krave sa osrednjom proizvodnjom, te uz premiranje mlijeka može se ostvariti dobit od 5.500-6.00 KM/god;
- b) Pošto nema uslova za veće specijalizirane farme, ova se proizvodnja na gazdinstvu mora integrisati sa dopunskim proizvodnjama, kao što je to rečeno u slučaju ovčarstva;
- c) S obzirom na opterećenje anuitetom, nije rentabilno ići na podizanje novih farmi kod potencijalnih investitora, već treba doinvestirati već postojeća gazdinstva koja izraze za to interes.

III.8. Predračun potrebnih investicija u proširenje proizvodnje mlijeka

a) Nabavka steonih junica, 100 grla 1.800 KM =	180.000 KM
b) štale (adaptacija, dogradnja), za 100 grla=	100.000 KM
c) Oprema (kosačice i dr.) =	40.000 KM
Svega:	320.000 KM

Godišnje potrebno sredstava: $320.000 : 5 = 64.000$ KM.

III.9. Rekapitulacija potrebnih investicionih sredstava u stočarstvu i očekivani efekti

	ukupno, od 2003-2007.g.	Godišnje
a) Ovčarstvo	445.000	90.000
b) Proizvodnja mlijeka	320.0000	64.000
Ukupno:	765.000	154.000

Očekivani efekti:

Nova proizvodnja, god.

	Grla	Proizvodnja	Vrijednost u KM	Novozaposleni
a) Ovčarstvo	2.300	74.750 kg/janjad	373.750	80
b) Proizvodnja mlijeka	150	375.000 l. mlijeka 150 teladi	975.000	40
			748.750	120

Vrijednost investicije po uposlenom:

765.000 KM : 120 uposlenih = 6.375 KM.

III.10. Svinjogojstvo i peradarstvo

Ovo su grane koje nemaju neku vezu sa prirodnim resursima općine Jablanica. Peradarstvo (ono "industrijsko" tj. na većim proizvodnim jedinicama ovisi isključivo o nabavci hrane biološke supstance sa strane. Ona zato ne može biti strateško opredjeljenje Općine. Treba ga prepustiti poduzetnicima koji ulaze u ovaj biznis na bazi vlastite procjene. Općina može pomoći ovim poduzetnicima na taj način što će im omogućiti dobijanje građevinske dozvole. U peradarstvu treba sa još jednom većom peradarskom farmom osigurati jaja za općinu Jablanica.

Proizvodnja u svinjogojstvu se još obavlja na tradicionalan način. Držaoci svinja ovdje odabrali su, u okviru podjele rada u ovoj grani, fazu tova. Oni, naime, nabavljaju sa strane materijal za tov koji tove te prodaju kupcima iz južne Hercegovine po relativno dobroj cijeni. Ovu njihovu orijentaciju treba pomoći kroz kreditiranje izgradnje i adaptacije modernijih tovilišta (za 20-50 tovljenika) Tovljači sa ovog područja uvijek će moći da prodaju utovljene cijene po povoljnijoj cijeni zbog blizine potencijalno velikog tržišta u južnoj Hercegovini.

III.11. Kozarstvo

Prema podacima od stručne službe Općine Jablanica, broj koza je oko 650 grla (ne zna se broj rasplodnih koza!), te se približio broju ovaca. Pojedina područja Općine mogu se koristiti jedino držanjem koza. Ovo područje treba definisati od strane općinske vlasti koja treba da na odgovarajući način razriješi sukob interesa između šumarstva, vodoprivrede i ekologa na jednoj strani i potencijalnih držaoca koza na drugoj. Tek nakon toga moći će se konkretnije prići kvantificiranju mogućnosti u ovoj grani. S obzirom na karakteristike terena, riječ je o extenzivnom kozarstvu koje nije konkurencija ovčarstvu, jer je vezano za zemljišne resurse, gdje ovca nema šta da traži. Ovo kozarstvo ovisi o vrlo maloj mjeri od bilansa stočne hrane u kojima je već bilo riječi.

Danas vlasnici koza raspoložu sa stadimasa manjim brojem koza (5-15). Proizvedeno mlijeko služi za potrebe domaćinstva, a dio jaradi se predaje kupcima iz južne Hercegovine. Težina jaradi pri prodaji je do 20 kg. Prema informacijama od stručne službe Općine, plasman jaradi na ovaj način je osiguran.

11. PRERADA I MARKETING PROIZVODA

11.1 Sadašnje stanje i ugled na EU

Strategija razvoja agrarne privrede zasniva se na konceptu tržnosti i profitabilnosti. Primarna poljoprivredna proizvodnja i tržište su neodvojiva cjelina pa se efikasnost jednog aspekta direktno reflektira na drugi. U posljednjih 10 godina prošlog vijeka prehrambena industrija EU doživjela je krupne promjene. Njeno tržište interno je minimiziralo zaštitu nacionalnih prerađivačkih kapaciteta, omogućilo prekogranične tokove sa niskim transakcijskim troškovima, te time maksimalno racionalisalo proces snabdijevanja i distribucije proizvoda.

Svoju poslovnu strategiju na ino-tržištima u nošenju sa krupnim kompanijama preduzeća provode uspostavljanjem strateških aalijansi i formiranjem različitih poslovnih udruženja koja im omogućuju razmjenu informacija i inovacija za uvođenje što bolje poslovne prakse.

11.2 Pravci razvoja tržišta

Svoju razvojnu filozofiju općina zasniva na sopstvenoj raspoloživosti potrošačkih centara za primarni poljoprivredni proizvod, specifičnom i ekološki očuvanom sirovinskom poljoprivrednom ambijentu, inicijativama za proizvodnju i principima održivog razvoja. Tržište poljoprivrednih proizvoda koje predstavljaju komparativnu prednost (meso, povrće) velikim dijelom planirano je na lokalnom nivou, posebno u ugostiteljskim objektima i drugim lokalnim potrošačkim centrima.

Kada su u pitanju žitarice strategija razvoja nije preferirala ovu proizvodnju zbog zemljišnih ograničenja.

Proizvodnja povrća u općini Jablanica je tradicionalna sa asortimanom većeg broja povrtnih kultura, iako je tržišni karakter imao samo manji broj povrtnih kultura. U stateškom pozicioniranju proizvodnja povrća odvijat će se na otvorenom i zatvorenom prostoru (plastenici i staklenici).

Obzirom da je područje Jablanice pod uticajem mediteranske i kontinentalne klime proizvodnja voća dominirat će u oba aspekta. Sve veći interes proizvođača usmjeren je na proizvodnju jezgričavog i koštičavog voća.

12. UČESNICI I MJERE STRATEGIJE

Strategija je izrađena u namjeri da postane dokument srednjoročnog razvoja poljoprivrede u općini Jablanica. ona će biti realizirana ukoliko se ispuni dosljedna obaveza svih navedenih izvršilaca, a prije svega općinskih. Ona je izrađena kao globalna strateška orijentacija. U svim konkretno navedenim proizvodnim granama definisani su razvojni ciljevi iz kojih se mogu pojedinačno elaborirati pojedini projekti.

Bilan proizvodnje hrane u ovom momentu pokazuje veliki nedostatak osnovnih životnih namirnica. Ovaj negativni bilans u nekim proizvodima se neće nadoknaditi u planskoj realizaciji ove strategije. međutim, u mnogim osnovnim primarnim proizvoima ovaj deficit će se značajno nadoknaditi.

Bilans hrane za općinu Jablanica na bazi 13.600 stanovnika

	Grupe namirnica	proizvodnja u tonama	Potrošnja		Razlika
			kg/osobi	ukupno tona	
		1	2	3	4
1	Žitarice - ukupno	-	167,2	2.271	-2.271
2	Korjenasto bilje	400	46,9	639	-239
3	Mahunjače	60	6,6	90	-30
4	Šećeri	-	39,3	530	-530
5	Povrće - ostalo	546	75,4	1.20	-474
6	Voće jezgrasto	25,5	1,0	13,6	+11,9
7	Voće ostalo	185,5	52,6	715	-530
8	Biljna ulja	-	14,4	196	-196
9	Meso i riba	308	62,6	851	-543
10	Mlijeko lit. (000)	1.257	100	1.360	-103
11	Jaja kom. (000)	1.800	184	2.502	-700

13. PRIJEDLOG MJERA I AKTIVNOSTI ZA REALIZACIJU PROJEKTA

	<u>Nosioc aktivnosti</u>
1. Prezentacija i pojašnjene projekta putem lokalnih sredstava informisanja: lokalna TV, informativni bilten, lokalni radio	Poljoprivredna služba u općini Jablanica
2. Detaljno upoznavanje poljoprivrednika o strateškim pravcima, investicionim ulaganjima, proizvodnim troškovima i profitu	Poljoprivredna služba u općini i ZZ Jablanica
3. Pisana stručna uputstva ili manje brošure o tehnologiji proizvodnje u navedenim segmentima	Poljoprivredni fakultet i Poljoprivredni institut
4. Materijalno osposobljavanje ZZ Jablanica i Vet. stanica Jablanica	Skupština općine Jablanica
5. Ugovaranje proizvodnje sa poljoprivrednicima	ZZ Jablanica
6. Izrada proizvodne šeme sa agrotehničkim mjerama	ZZ Jablanica i Poljoprivredni institut Sarajevo
7. Izrada izvedbenih investicionih projekat po segmentima	Općinska služba, ZZ Zadruga, Poljoprivredni institut
8. Obezbeđenje povoljnih kreditnih sredstava (sredstva Zavoda za zapošljavanje itd.)	Služba općine, ZZ Zadruga, Poljoprivredni institut
9. Uspostavljanje isturenog punkta Doljani i Sovići	ZZ Zadruga
10. Organiziranje stručne obuke	ZZ Jablanica, Služba općine, Poljoprivredni institut

14. MODELI PROFITABILNE PROIZVODNJE

a) Specijalistička proizvodnja

Vrsta kapaciteta

Donja granica

krave	5 krava + priplod
ovce	70 plotkinja + priplod
koze	50 koza + priplod
tov teladi	50 grla / turnus
tov junadi	20 grla / turnus
tov jagnjadi	300 grla
tov pilića	3000 kom / turnus
tov ćurki	500 kom / turnus
koke nosilje	500 kom / turnus
plantaže maline i kupine	0,4 ha
plantaža voća (jabuka i kruška)	1,5 ha
plantaža povrća	1ha
plastenička proizvodnja	0,3 ha
plantaža ljekovitog bilja	0,7 ha
košnice pčela	70-100

b) Mješovita proizvodnja

Model I

3 krave
1000 pilića
0,3 ha maline
lumbri kultura

Model III

3 krave
300 koka
3000 m. plastenika
0,5 ha povrća
lumbri kultura

Model II

3 krave
20 telafi / turnus
0,3 ha maline
30 košnica pčela
lumbri kultura

Model IV

3 krave
300 ćurki
0,5 ha voćnjak
0,3 ha maline
lumbri kultura

15. ZAKLJUČAK

Zanemarujući ili potcjenjujući znanja i iskustva sadržana u ovoj strategiji i motu ovih zaključaka, općina Jablanica je dovedena u poziciju, da ishrana njegovog sadašnjeg stanovništva postane jedan od limitirajućih faktora daljnjeg ekonomskog i socijalnog razvoja.

Porast potražnje hrane u poslijeratnom periodu nije bilo praćeno odgovarajućim aktivnostima u poljoprivredi koje su isključivo bile uvjetovane sa nivoa F BiH i BiH u cjelini. Aktivnosti sa općinskog nivoa bile su izražene i sigurno su dominirale kao jedan od starteških razvojnih segmenata općine. Svoje zahtjeve pozicionirane u ovoj strategiji u cilju proizvodne orjetacije, prostora i sredstava, proizvodnja hrane definiše u vidu zaključaka koji treba da se uzmu u obzir u svim prioritetima, a posebno u dugoročnom programu razvoja općine Jablanica.

Zaključci se odnose na **ciljeve, puteve, sredstva i organizaciju** koje je ponudila ova strategija.

Ciljevi

Izbor proizvodnji koje na području općine Jablanica pokazuju komparativnu prednost u odnosu na proizvode iz drugih područja. Koliko je moguće poštovati projiciranu orjentaciju i umanjiti nedostatak osnovnih životnih namirnica za lokalne potrebe. Prioriteti ulaganja odnose se na robnu specijalističku i mješovitu proizvodnju u pravcu bezkamatnog kreditiranja i subvencija, a posebno na očuvanju zemljišta i manjim dijelom pozicioniranog navodnjavanja.

Putevi

Izvršiti transformaciju naturalne i dezorjentisane poljoprivredne proizvodnje (proizvođača) u robnu specijalističku i mješovitu proizvodnju za poznato tržište.

Sredstva

Osnovni faktori i programirane proizvodnje hrane – zemljište, voda, energija, finansijska sredstva ovom Strategijom su označeni i bilansirani. Zemljište je pozicionirano u vidu agrozona, sredstva po prioritetima određivat će općinske strukture u saradnji sa poljoprivrednim institucijama.

Ostalo

- Niska produktivnost i visoki troškovi proizvodnje mogu biti savladani samo na principu robne proizvodnje uz primjenu savremenih tehnologija, podizanja nivoa znanja proizvođača i kvalitetnijim upravljanjem.
- Poljoprivrednu proizvodnju treba temeljiti na komercijalnoj proizvodnji orjentiranoj odabranom tržištu .
- Vodoprivredna politika treba biti usmjerena racionalnom korištenju vodnih resursa koja ovoj općini pruća znatne ekološke i tehnološke prednosti.
- Ulaskom BiH u WTO, te primjenom posebnih instrumenata spoljno-trgovinskog režima – EU, sve mjere zasnovane na protekcionalizmu domaće proizvodnje se eliminišu.
- Primarni poljoprivredni proizvod i njegovu prerađevinu sa područja općine Jablanica certificirati, a cjelokupnu općinu proglasiti ekološkim područjem.

P R I L O Z I:

- 1. Razvojni ciljevi u stočarstvu**
- 2. Anketni upitnik za poljoprivredne proizvođače**
- 3. Nacrt ugovora između Zadruga i proizvođača**
- 4. Organigram organizacije uređenja poljoprivrednih zemljišta**

1. Razvojni ciljevi u stočarstvu

Na području općine Jablanica evidentirano je oko 700 ovaca kod 17 vlasnika. Veličina stada je 30-70 ovaca. Oni su locirani na području planine Bokševica, te manji broj na području Čvrsnice i Prenja. Svima njima je želja da povećaju svojih stada.

Spisak domaćinstava koji trenutno imaju vlastito stado ovaca, a imaju realne mogućnosti za držanje mnogo većeg broja ovaca:

1. Kovačević Ramo	40 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
2. Kovačević Avdo	40 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
3. Kovačević Alija	50 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
4. Kovačević Šaćir	50 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
5. Kovačević Mmumin	50 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
6. Japalak Ahmet	40 ovaca, selo Rodići, pašnjak Bokševica;
7. Kadić Fahrija	40 ovaca, selo Mrakovo, pašnjak Bokševica;
8. Mehić Fadil	30 ovaca, selo Mrakovo, pašnjak Bokševica;
9. Mehić Suljo	40 ovaca, selo Mrakovo, pašnjak Bokševica;
10. Mehić Zahid	30 ovaca, selo Mrakovo, pašnjak Bokševica;
11. Selimović Sala	30 ovaca, selo Šabančići, pašnjak Bokševica;
12. Teletović Ajka	30 ovaca, selo Šabančići, pašnjak Bokševica;
13. Nezirić Idriz	70 ovaca, selo Krstac, pašnjak Prenj;
14. Nezirić Safet	40 ovaca, selo Krstac, pašnjak Prenj;
15. Nezirić Husein	40 ovaca, selo Krstac, pašnjak Prenj;
16. Zahirović Kada	30 ovaca, selo Doljani, pašnjak Čvrsnica;
17. Sefer Nezir	40 ovaca, selo Doljani, pašnjak Čvrsnica;
Ukupno:	690

Organigram organizacije uređenja poljoprivrednih zemljišta

ZEMLJIŠTA

Hidromelioracije (regulisanje vodnog režima u zemljištu)

U prostoru :

1. Fundamentalni zahvati vodoprivrednog, u pravilu višenamjenskog karaktera, kojim se u dolinskim prostorima ostvaruju uslovi za hidromelioracije tla. Treba ih regionalno rješavati.

To mogu biti :

- akumulacije,
- regulacije vodotoka,
- nasipi,
- obodni kanali,
- crpne stanice,
- osnovna kanalska mreža,
- odvodnja (dio)
- osnovna mreža za navod- njavanje (dovod vode).

Ulaganja u ovu kategoriju bi trebalo u cjelini obezbijediti iz sredstava države.

2. Detaljistički zahvati na poljoprivrednom zemljištu, koji se, uz uslov postojanja fundamentalnih objekata mogu parcijalno rješavati.

To mogu biti :

- detaljna mreža za odvodnju drenažom ili otvorenim kanalima,
- detaljan mreža za navod- njavanje, oprema za kišenje i dr.,
- zaštita tla od erozije na nagibima.

Ulaganja u ovu kategoriju bi trebalo obezbijediti dijelom iz sredstava države, a dijelom iz sredstava neposrednih korisnika, uz povoljnije uslove kreditiranja.

Ostale mjere uređenja

Na zemljištu :

Zavisno od tipa, posjedovanih odnosa, stepena razvoja poljoprivredne proizvodnje, načina korišćenja i startnog stanja zemljišta, to mogu biti :

- krčenje,
- čišćenje,
- ravnanje,
- tabliranje,
- komasacija,
- arondacija,
- organizacija teritorije,
- poljska putna mreža,
- vjetrobrani (pojasevi)

U zemljištu :

- kalcizacija,
- fertilizacija – meliorativno (investiciono) đubrenje
- humizacija,
- produbljivanje oranice (meliorativno oranje),
- rekultivacija

Ulaganja u ovu kategoriju trebalo bi obezbijediti iz sredstava neposrednih korisnika uz povoljnije uslove kreditiranja.

Efekti ulaganja pod stavkom «u zemljištu» (agromelioracije) evidentni su tek nakon dužeg vremenskog perioda.

Troškove rekultivacije treba da snosi onaj koji je ošteti poljoprivredno zemljište.

U toku su aktivnosti na revitalizaciji, obnovi i razvoju u skoro svim sektorima privrednih i neprivrednih djelatnosti i na svim nivoima organizacije države i društva na području Bosne i Hercegovine. Te se aktivnosti odvijaju i u sektoru hrane općenito, a posebno u poljoprivredi, kao ishodišnoj djelatnosti tog izuzetno važnog sektora.

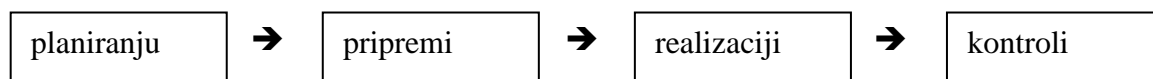
Osnovna proizvodna i organizaciona jedinica u poljoprivredi na području općine Jablanica jeste privatno poljoprivredno imanje (gazdinstvo, gospodarstvo). Mnoga od tih imanja izašla su iz rata sa porušenim ili spaljenim stambenim zgradama i poljoprivrednim objektima, bez stoke i poljoprivredne opreme. Jednom riječju, njihova se sadašnja startna pozicija može označiti kao nulto stanje.

Malo je ili nedovoljno egzaktnih podataka i informacija o rezultatima dosadašnjih aktivnosti na revitalizaciji i obnovi tih imanja. Međutim, ne možemo se oteti utisku da se dosta toga odvija stihijski. Imanja su prepuštena sama sebi, da je dodjelom jedne ili dvije krave ili desetak ovaca problem privatnih poljoprivrednih imanja riješen. Ništa pogrešnije od toga, jer to nije dovoljno ni za puko preživljavanje.

U vezi s time je nikakav ili sasvim skroman obim primjene nauke i struke i relativno malo angažiranje stručnjaka i stručnih i naučnih institucija općenito.

Nasuprot stihiji i stihijnim aktivnostima, želimo ukazati na pravi redoslijed pojedinih aktivnosti, koje se trebaju odvijati u 4 faze koje slijede jedna drugu.

Te se faze ogledaju u :

Ni jedna od tih faza ne može se preskakati, ali se pojedine faze mogu ubrzati, ovisno od lokalnih i konkretnih prilika i okolnosti i raspoloživih finansijskih sredstava.

Kada se radi o poljoprivredi treba posebno istaći da razvoj poljoprivrede nije trka na 100 metara, to je trka na duže staze, zapravo je to maraton, i to sa preponama.

U vezi procesa revitalizacije, obnove i razvoja poljoprivrede, potrebno je istaći da i revitalizacija i obnova moraju biti u funkciji razvoja i moraju ići ruku pod ruku. Bila bi neoprostiva greška i promašaj ako se pojedina privatna poljoprivredna imanja, koja su u svakom pogledu zastarjela i prevaziđena, revitaliziraju i obnavljaju na taj način da se samo dovedu u prvobitno stanje. Ako bi se ljudski rad i finansijska sredstva uložili u staru, u međuvremenu prevaziđenu tehnologiju, opremu i proizvodnu strukturu uopće, revitalizaciju i obnovu ne bi trebali ni započinjati. Na toj osnovi nema kvalitetnog razvoja, bolje rečeno nema nikakvog razvoja, a razvoj predstavlja glavnu životnu snagu u svakoj zdravoj privredi i u svakom društvu koje stremi naprijed. Nesposobnost za razvoj vodi u stagnaciju, a stagnacija u nazadovanje, a nazadovanje u propast, ekonomsku i svaku drugu.

Osnovni i strateški cilj agrarne politike je stvaranje imućnog poljoprivrednika u bogatoj i prosperitetnoj Bosni i Hercegovini, što je atribut mnogih privredno razvijenih zemalja. To podrazumijeva dovoljno veliko privatno poljoprivredno imanje, daleko veće nego sada, jak stočni fond, dobru tehničku opremljenost, obrazovanog poljoprivrednika, postizanje visokih i stabilnih prinosa u biljnoj proizvodnji, kao i visoke proizvodnje po grlu stoke u stočarskoj proizvodnji, visoku produktivnost rada i odgovarajući sistem organizacije poljoprivrede. Naravno, dostizanje tog strateškog cilja neće biti ni brzo, ni lako, ni jednostavno, ni jeftino. Osim toga, bosansko-hercegovačka poljoprivreda mora uvažavati dostignuća i savremene tendencije u razvoju poljoprivrede u razvijenim zemljama.

U vezi sa navedenim, smatramo da se bar dio privatnih poljoprivrednih imanja, onih koji imaju najbolje uvjete za organizaciju savremene poljoprivredne proizvodnje, uključi u projekt organiziranog preusmjeravanja vođenja procesa revitalizacije, obnove i razvoja tih imanja.

Osnovni strateški cilj svakog privatnog poljoprivrednog imanja koje se uključuje u projekat preusmjeravanja jeste što brže, što efikasnije i što racionalnije postati proizvodna i organizaciona jedinica osposobljena za :

- proizvodnju onih roba koje tržište traži (ne prodaje se ono što se proizvodi, već se proizvodi ono što može da se proda),
- postizanje odgovarajućeg dohotka koji omogućava prostu i proširenu reprodukciju,
- solidan životni standard porodice.

Na temelju tog osnovnog, strateškog cilja, izvedeni su i operativni, taktički ciljevi, koji se mogu sažeti u slijedećem :

- finansijski cilj : → ostvarivanje odgovarajućeg profita i postizanje primjerene profitne stope na uloženi kapital, kao jedinog mjerila uspješnosti poslovanja;
- tržišni cilj : → biti na tržištu poljoprivrednih proizvoda iz svog proizvodnog programa neko i nešto, dakle respektabilna firma;
- proizvodni cilj : → proizvodnja onih roba koje se mogu prodati na tržištu po prihvatljivim cijenama i u kojima imanje ima odgovarajuće komparativne prednosti;
- ljudski cilj : → puno zaposlenje članova obitelji.

Za svako tako odabrano poljoprivredno imanje neophodno je sačiniti slijedeće :

- sagledavanje startne pozicije svakog takvog privatnog poljoprivrednog imanja (proizvodni uvjeti za poljoprivrednu proizvodnju, radna snaga, poljoprivredno zemljište, objekti, oprema, stočni fond, uža i šira lokacija i dr.);
- istraživanje i obrada tržišta, mogućnosti plasmana, cijene;

- izbor i određivanje proizvodnog programa, obima proizvodnje i pravaca plasmana, tj. treba dati odgovor na 3 pitanja : šta proizvoditi ?, koliko proizvoditi ?, za koga proizvoditi ?.
- izrada polazne osnove projekta revitalizacije, obnove i razvoja imanja radi sagledavanje osnovnih tržišnih, tehnološko-tehničkih, ekonomsko-finansijskih, investicionih, organizacionih i informatičkih aspekata, sve u cilju donošenja odgovarajuće investicione odluke : šta i kako dalje?
- izrada pisma o namjerama kojemu se prilaže polazna osnova radi upoznavanja potencijalnih kreditora i/ili donatora;
- poslovi projektovanja na nivou idejnih rješenja odnosno idejnih projekata: tehnologije proizvodnje (uključivo i poljoprivrednu opremu i stočarstvo), građevina odnosno ekonomskog dvorišta u cjelini, voćnjaka, vinograda i dr.;
- izrada investicionog programa – projekta prema propisanoj metodologiji
- aktivnosti na obezbijedenu finansijskih sredstava (domaći i strani izvori) za ulaganja u trajna i obrtna sredstva;
- realizacija investicionog projekta (građenje, nabavka stoke, i opreme, podizanje voćnjaka i vinograda i dr.);
- nadzor nad izvođenjem radova;
- puštanje u probni pogon i dokazivanje garantiranih parametara;
- obuka poljoprivrednika za rad i praktičan transfer tehnologija i znanja;

Radi se, dakle, o primjeni savremenog inženjering sistema. Naime, koristeći tekovine savremenih tehnološko-tehničkih i ekonomskih dostignuća i naučne principe racionalne podjele rada i organizacije radnih procesa, inženjering kao sistem na najcjelishodniji način objedinjuje sve faze, tj. planiranje, pripremu, realizaciju i provjeru očekivanih rezultata ulaganja.

Takav suvremeni sistem nudi Poljoprivredni institut Sarajevo. Taj naš prijedlog kao sistem rada u primjeni nudi značajne prednosti : materijalne, finansijske, organizacione i kadrovske prirode. posebno je važna ušteda vremena. Primjena inženjering sistema predstavlja krajnji domet sprezanja nauke i prakse.

Prema tome, sada je prilika i vrijeme, ali i mogućnost i realna šansa, da se bar manji broj privatnih poljoprivrednih imanja podigne na jedan viši nivo, saglasno savremenim dostignućima u tom pogledu u razvijenijim zemljama.

Kao zaključak može se istaći i slijedeće : cilj je temeljito sagledavanje sadašnjeg stanja i startne pozicije, radikalna redizajn postojećeg proizvodnog programa, obim i sistem proizvodnje i poslovanja radi postizanja značajnijeg unapređenja u najvažnijim segmentima poslovanja, kao što su : tržišnost proizvodnje, korištenje kapaciteta, uklapanje u savremene tržišne tokove i tehnološko-tehnički proces.

SHEMATSKI PRIKAZ PROJEKTA REVITALIZACIJE, OBNOVE I RAZVOJA
PRIVATNOG POLJOPRIVREDNOG IMANJA «X»

Aktivnosti – dijelovi projekta	Rezultat
<p>1. <u>Analiza prirodnih i ekonomskih uvjeta za poljoprivrednu proizvodnju</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - članovi domaćinstva, radna snaga, zaposlenost - lokacija - reljef terena - poljoprivredno zemljište po kategorijama : oranice, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci, ostalo - uređenost poljoprivrednog zemljišta - tipovi zemljišta i upotrebna vrijednost zemljišta po kategorijama - vodosnabdijevanje - mogućnosti navodnavanja - elektrificiranost - ekonomsko dvorište (stambena zgrada, poljoprivredni objekti) - stočni fond - poljoprivredna oprema - struktura i obim ranije i sadašnje proizvodnje - tržište i plasman - osnovni ekonomski pokazatelji - mišljenje i stav vlasnika imanja o revitalizaciji, obnovi i razvoju - rezime 	<p style="text-align: center;">Dijagnoza sadašnjeg stanja – startna pozicija</p>
<p>2. <u>Analiza tržišta, mogućnosti plasmana, cijene</u></p>	<p style="text-align: center;">Sagledavanje potencijalnog tržišta</p>
<p>3. <u>Izbor proizvodnog programa, obima proizvodnje i pravca plasmana</u></p>	<p>Odgovori na pitanja :</p> <ul style="list-style-type: none"> - šta proizvoditi - koliko proizvoditi - za koga proizvoditi
<p>4. <u>Polazna osnova projekta revitalizacije, obnove i razvoja sa pismom o namjerama</u></p>	<p>Sagledavanje startne pozicije, osnovnih tržišnih, tehnološko-tehničkih, ekonomsko-financijskih, investicionih i organizacionih elemenata imanja. Prezentacija potencijalnim kreditorima/donatorima</p>
<p>5. <u>Poslovi projektovanja revitalizacije, obnove i razvoja</u></p>	<p>Konkretizacija polazne</p>

- tehnološki, građevinski i drugi projekti na nivou idejnih rješenja i idejnih projekata	osnove
6. <u>Izrada investicionog programa prema propisanoj metodologiji</u>	Podnošenje kreditorima zahtjeva za sredstva
7. <u>Obezbjedenje finansijskih sredstava</u>	Pregovori sa kreditorima/donatorima i zaključenje ugovora
8. <u>Realizacija investicionog projekta i predugovaranje sa kupcima robe</u>	- građenje objekata, - nabavka stoke, - nabavka opreme, - podizanje voćnjaka, - navodnjavanje, - ostale namjene, - nadzor
9. <u>Puštanje u probni pogon</u>	Dokazivanje garantiranih parametara
10. <u>Obuka poljoprivrednika za rad i postavljanje osnovnih elemenata za vođenje knjigovodstva</u>	Praktičan transfer znanja i tehnologije
11. <u>Ugovaranje isporuke robe</u>	Konkretni ugovori na prehrambenom industrijom i drugim kupcima